

Ubóstwo energetyczne

**Wyniki
badania
ankietowego
oraz propozycje
dotyczące pomocy
osobom ubogim
energetycznie**

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

Fundacja na rzecz
Efektywnego
Wykorzystania
Energii

Wydawca:

Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju
ul. Nabelaka 15, lok. 1, 00-743 Warszawa
tel. 22 851-04-02, -03, -04, faks 22 851-04-00
e-mail: ine@ine-isd.org.pl, <http://www.ine-isd.org.pl>

Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE) jest pozarządową organizacją typu think-tank powstałą w 1990 r. z inicjatywy kilku członków Polskiego Klubu Ekologicznego. InE zajmuje się promowaniem i wdrażaniem zasad oraz rozwiązań służących zrównoważonemu rozwojowi Polski, dążąc do jej proekologicznej restrukturyzacji. W swojej działalności kieruje się misją: budowania pozytywnych relacji między rozwojem społecznym i gospodarczym a ochroną środowiska oraz występowania w interesie obecnego i przyszłych pokoleń. Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju współpracuje z krajowym i europejskim ruchem pozarządowym. Instytut ma doświadczenie w tworzeniu strategii ekorozwoju wspólnie ze społecznościami lokalnymi – ich samorządami i partnerami społecznymi, ekologicznymi i partnerami otoczenia biznesu. Opracowania InE wykorzystują parlamentarzyści, administracja rządowa i samorządowa, naukowcy, studenci i uczniowie.

Instytucje i osoby pragnące wesprzeć działalność na rzecz ekorozwoju mogą dokonywać wpłat na konto: Bank PeKaO SA, II Oddział w Warszawie

Wpłaty w PLN: 92 1240 1024 1111 0000 0267 8197

Redakcja językowa: Maria Prosińska-Jackl

Projekt graficzny: Joanna Chatizow i Leszek Kosmański – Wydawnictwo Wiatr s. c.

Skład komputerowy: Leszek Kosmański

Druk i oprawa: GRAFIX Centrum Poligrafii, ul. Bora Komorowskiego 24, 80-377 Gdańsk

© **Copyright by Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2014**

ISBN: 978-83-89495-37-2

Wydrukowano na papierze ekologicznym

Fundacja na rzecz
Efektywnego
Wykorzystania
Energii

INSTYTUT
NA RZECZ
EKOROZWOJU

UBÓSTWO ENERGETYCZNE

**Wyniki badania ankietowego
oraz propozycje
dotyczące pomocy osobom
ubogim energetycznie**

Opracował zespół
Fundacji Efektywnego Wykorzystania Energii (FEWE) w składzie:
Michał Pyka, Szymon Liszka, Jakub Czajkowski, Martyna Kukła

Badanie zrealizowane przez FEWE wiosną 2014 r.
na zlecenie Instytutu na rzecz Ekorozwoju (InE)
w ramach projektu „Efektywność energetyczna”
finansowanego przez European Climate Foundation

Osoby odpowiedzialne po stronie InE:
dr Andrzej Kassenberg
Agnieszka Tomaszewska-Kula

Katowice–Warszawa, 2014

Spis treści

1. Słowo wstępne	5
2. Wprowadzenie	7
2.1. Definicja ubóstwa energetycznego	7
2.2. Ubóstwo energetyczne w Polsce	7
2.3. Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu energetycznemu w Polsce	10
3. Czy samorządy dostrzegają ubóstwo energetyczne i jak sobie radzą z tym problemem? (Badanie ankietowe)	12
3.1. Zastosowana metoda badawcza	12
3.2. Skąd pochodzą dane ankietowe uzyskane od gmin?	12
3.3. Wyniki badania	13
3.4. Utrudnienia w diagnozowaniu sytuacji w gminach	16
3.5. Realne formy wsparcia – rodzaje pomocy obecnie oferowanej przez gminy	18
3.6. Pozostałe zagadnienia poruszane w ankietach	19
3.7. Wnioski	19
4. Możliwe sposoby przeciwdziałania zjawisku ubóstwa energetycznego	22
4.1. Jak z tym problemem radzą sobie inni?	22
4.2. Przykładowe programy walki z ubóstwem energetycznym w wybranych krajach	23
4.3. Dopłacać do energii czy pomagać w ograniczaniu jej zużycia?	23
4.4. Rekomendacje	25
4.5. Finansowanie	26
4.6. Karta Pomocy Energetycznej	29
5. Podsumowanie	30
6. Bibliografia	31
7. Aneksy	32
7.1. Aneks 1. Ankietyzacja gmin – kwestionariusze	32
7.2. Aneks 2. Założenia i analiza obliczeń zużycia energii elektrycznej w gospodarstwach domowych	36
7.3. Aneks 3. Przykładowe obliczenie skali oszczędności – niskoenergetyczny budynek wielorodzinny i budynek socjalny	37
7.4. Aneks 4. Tabele wyników ankietyzacji	39

Spis tabel

Tab. 1. Podsumowanie ilościowe badania ankiетowego w podziale na województwa	13
Tab. 2. Rozpoznanie problemu ubóstwa energetycznego wg liczby gmin, które wzięły udział w badaniu w poszczególnych województwach	14
Tab. 3. Rozkład statystyczny odpowiedzi na pytanie (z uwzględnieniem odpowiedzi częściowych) „Czy problem ubóstwa energetycznego mieszkańców został zdiagnozowany na terenie JST?” w poszczególnych województwach (w %)	15
Tab. 4. Rozkład przestrzenny barier utrudniających diagnozę zjawiska ubóstwa energetycznego (w %)	17
Tab. 5. Statystyka form wsparcia ze strony instytucji publicznych w poszczególnych województwach	
Tab. 6. Rozkład przestrzenny form wsparcia dla osób dotkniętych ubóstwem energetycznym, z jakich mogą korzystać mieszkańcy gmin (w %)	18
Tab. A1. Struktura zużycia energii elektrycznej przez przeciętne gospodarstwo domowe	36

Spis wykresów

Wykres 1. Przeciętne miesięczne wydatki na towary i usługi konsumpcyjne na osobę w gospodarstwach domowych (porównanie lat 1995 i 2013)	8
Wykres 2. Udział wydatków na utrzymanie mieszkania i na nośniki energii oraz na żywność i napoje bezalkoholowe w całości wydatków gospodarstw domowych w latach 2003-2013	9
Wykres 3. Udział wydatków na nośniki energii w ogóle wydatków gospodarstw domowych w latach 2000-2013	9
Wykres 4. Wydatki na cele energetyczne w stosunku do ogółu wydatków gospodarstw domowych w Polsce w latach 2000-2012	10
Wykres 5. Porównanie średniorocznej dodatkowej śmiertelności zimowej wynikającej z ubóstwa energetycznego oraz śmiertelności spowodowanej wypadkami komunikacyjnymi i samobójstwami	11
Wykres 6. Statystyka frekwencji udziału w ankiecie i struktura udzielonych odpowiedzi w poszczególnych województwach.	14
Wykres 7. Struktura odpowiedzi gmin na pytanie „Czy problem ubóstwa energetycznego mieszkańców został zdiagnozowany na terenie JST?”	14
Wykres 8. Średni odsetek gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem energetycznym wg województw	16
Wykres 9. Statystyka barier utrudniających diagnozę zjawiska ubóstwa energetycznego	17
Wykres A1. Struktura i ilość zużytej energii w tradycyjnym gospodarstwie domowym, wyposażonym w stary sprzęt	36
Wykres A2. Struktura i ilość zużytej energii po wprowadzeniu nowoczesnego oświetlenia oraz nowej generacji pralki i chłodziarko-zamrażarki, przy niezmiennych pozostałych odbiornikach	37

Objaśnienia skrótów i jednostki miar

AGD	artykuły gospodarstwa domowego
CSR	społeczna odpowiedzialność biznesu (ang. <i>Corporate Social Responsibility</i>)
ESCO	przedsiębiorstwo usług energetycznych (ang. <i>Energy Service Company</i>)
FEWE	Fundacja na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii
GJ	gigadżul, jednostka energii (ciepła)
GOPS	Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej
GUS	Główny Urząd Statystyczny
InE	Fundacja Instytut na rzecz Ekorozwoju
JESSICA	wspólne europejskie wsparcie na rzecz trwałych inwestycji na obszarach miejskich (ang. <i>Joint European Support for Sustainable Investment in City Areas</i>)
JST	jednostka samorządu terytorialnego
kW	kilowat, jednostka mocy
kWh	kilowatogodzina, jednostka energii
MOPS	Miejski Ośrodek Pomocy Społecznej
MWh	megawatogodzina = 1000 kWh, stanowi równoważnik energetyczny 3,6 GJ
NFOŚiGW	Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
OZE	odnawialne źródła energii
RPO	Regionalne Programy Operacyjne
RTV	sprzęt radiowo-telewizyjny
UE	Unia Europejska
WE	Wspólnota Europejska

1. Słowo wstępne

Tematyka ubóstwa, w znaczeniu ekonomicznym i społecznym, jest w Polsce szeroko dyskutowana. Zagadnienia z nią związane należą do polityki zarówno na poziomie ogólnokrajowym, jak i lokalnym. Dlaczego zatem jej część składowa – dość specyficzna, tj. „ubóstwo energetyczne” – jest nadal w Polsce pojęciem prawie nieznanym? Nazywamy tę część „specyficzną”, ponieważ wykracza poza ramy tradycyjnie rozumianego ubóstwa i może obejmować swym zasięgiem również osoby czy rodziny w powszechnym mniemaniu nienależące do najbardziej potrzebujących.

Pierwsza definicja ubóstwa energetycznego⁽¹⁾, do tej pory najczęściej cytowana, pochodzi z Wielkiej Brytanii. Jako ubogie energetycznie wskazuje się w niej gospodarstwa domowe, w których koszty utrzymania komfortowych warunków cieplnych⁽²⁾ stanowią co najmniej 10% ogółu wydatków. Zastosowanie tej definicji do oszacowania skali problemu w Polsce prowadzi do stwierdzenia, że dotyczy on 40% rodzin. Uważamy jednak – ze względu na istotne różnice uwarunkowań – że do badania zasięgu problemu w Polsce nie należy używać tej samej miary, co w Wielkiej Brytanii.

Jak zatem określić skalę tego zagadnienia? Można dokonać szacunkowych obliczeń na podstawie korelacji z danymi dotyczącymi ubóstwa ekonomicznego w ujęciu ogólnym, odnosząc się do liczby mieszkańców domów komunalnych, w tym głównie socjalnych, liczby udzielanych dodatków mieszkaniowych bądź opierając się na danych dotyczących stanu i wieku budynków mieszkalnych w kraju.⁽³⁾ Można też odwołać się do wiedzy, nawet nieusystematyzowanej, pracowników urzędów gminnych. Idąc tymi tropami Instytut na rzecz Ekorozwoju i Fundacja na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii przeprowadziły w gminach badanie ankietowe, którego wyniki – jak sądzimy – mogą być podstawą do szacunku skali problemu w kraju. Próbowaliśmy znaleźć odpowiedzi na następujące pytania:

- Czy jednostki samorządu terytorialnego, które są odpowiedzialne za organizację rynku energii i pomoc najuboższym mieszkańcom, są świadome istnienia zjawiska ubóstwa energetycznego?
- Jak przeciwdziałają temu zjawisku?
- Jakimi dysponują narzędziami i na jakie natrafiają przeszkody?

Niniejszy raport podsumowuje wyniki naszego badania. Jednym z kluczowych wniosków jest stwierdzenie, że problem ubóstwa energetycznego na poziomie lokalnym jest słabo rozpoznany. Już samo pytanie o ww. kwestię budzi spore emocje. Problem jest dostrzegany, ale przy braku stosownych definicji i narzędzi, badany w sposób intuicyjny.

W odpowiedzi na pytania ankiety otrzymaliśmy często obszernie wypowiedzi opisowe, z których można było wywnioskować, że problem istnieje, ale nie wiadomo, jak go zmierzyć i jak dobrać adekwatne środki przeciwdziałania. Rozumiemy przyczyny takiego podejścia. Tematyka energetyczna ma charakter wielowymiarowy, zużycie energii to nie tylko koszty związane z jej zakupem, ale również obciążenie dla środowiska, a komfort, który uzyskujemy w wyniku używania energii, przekłada się na jakość życia i zdrowie mieszkańców.

1) W połowie 2013 roku wypracowano w Wielkiej Brytanii nową definicję ubóstwa energetycznego. Ponieważ jednak dotychczasowe badania i szacunki przeprowadzane były na podstawie poprzedniej definicji, to nadal ma ona dominujące znaczenie. W Europie własną definicję ubóstwa energetycznego posiada również Francja.

2) Około 21°C w pomieszczeniach głównych i 18°C w pomieszczeniach, w których przebywa się sporadycznie.

3) Metody te zostały zastosowane przez Instytut Spraw Publicznych w nieopublikowanym raporcie dla CEE Bankwatch Network (zob. Owczarek, 2014).

Jesteśmy jednak przekonani, że należy starać się o ujęcia konkretne, dające się mierzyć i porównywać. Na koszt, jaki ponosimy z tytułu użytkowania energii, wpływa jej cena i wielkość zużycia. Na ceny energii nie mamy dużego wpływu, ale jej zużycie może być często poważnie ograniczone bez negatywnych skutków dla mieszkańców. Do tego jednak potrzebne są środki techniczne, wiedza i chęć działania.

Bezpośrednim celem badania było sprawdzenie, jak gminy radzą sobie z tym zagadnieniem, jakie stosują środki zaradcze, a w szczególności – czy podejmowane są działania ograniczające zapotrzebowanie na energię osób najuboższych. Celem perspektywicznym jest znalezienie skutecznych sposobów systemowego rozwiązywania tego problemu.

Jak widać z naszych prób, istnieje wiele sposobów określenia zasięgu ubóstwa energetycznego. Bez ujednoczenia metodologii w skali kraju oraz odpowiedniego dostępu do danych i informacji będą to jednak tylko bardzo przybliżone szacunki. Dlatego tak istotne jest wypracowanie spójnej definicji. Nie jest to proste zadanie, ponieważ na występowanie ubóstwa energetycznego wpływają różne czynniki:

- techniczne, związane ze złymi warunkami mieszkaniowymi i nieefektywnym systemem grzewczym oraz energochłonnymi urządzeniami elektrycznymi,
- ekonomiczne, wynikającym ze złej sytuacji materialnej,
- świadomościowe, wynikające z niewiedzy i skutkujące brakiem poszanowania energii przy korzystaniu z niej w życiu codziennym⁴⁾.

Ubóstwo energetyczne to realny problem, który obejmuje coraz większe grono użytkowników energii. W jakimś stopniu co czwarte lub co piąte gospodarstwo domowe ma kłopoty z domknięciem swojego budżetu, a udział wydatków na energię zaczyna stanowić dominującą pozycję w wydatkach niezbędnych.

Minęły dwa lata od pierwszego wydania przez Instytut na rzecz Ekorozwoju publikacji na ten temat: *Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna. Analiza problemu i rekomendacje*⁵⁾. Sygnalizowaliśmy tam, że problem ubóstwa energetycznego jest w Polsce pomijany, a przecież należy go zdefiniować i jak najszerszej rozpoznać. Co się zmieniło przez te dwa lata? Niestety niewiele. Wprawdzie znowelizowana ustawa Prawo energetyczne wprowadziła określenie odbiorcy wrażliwego, a w projekcie Polityki Energetycznej Polski do 2050 r. ujęto pojęcie ubóstwa energetycznego, jednak obie definicje są niepełne i nieprecyzyjne. Nie ulega wątpliwości, że wymagają dopracowania.

Terminy: „ubóstwo energetyczne”, „odbiorca wrażliwy”, „wykluczenie energetyczne” zaczynają pojawiać się w oficjalnych dokumentach rządowych, a tematyka ta coraz częściej poruszana jest w mediach. Tematem, jakiego terminy te dotyczą, od pewnego czasu zajmują się również organizacje pozarządowe. Mimo tych działań ubóstwo energetyczne jest w Polsce nadal problemem niezdefiniowanym i słabo rozpoznanym. Być może cykliczne powtarzanie badań ankietowych, takich jak prezentowane w niniejszym raporcie, pomogłoby w dokładniejszym oszacowaniu skali zjawiska.

*Instytut na rzecz Ekorozwoju
Fundacja na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii*

4) D. Owczarek, *Koreferat do Raportu z badania ankietowego oraz propozycji działań w zakresie pomocy osobom ubogim energetycznie*, Warszawa, grudzień 2014.

5) A. Stepniak, A. Tomaszewska, *Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna – analiza problemu i rekomendacje*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2013.

2. Wprowadzenie

2.1 Definicja ubóstwa energetycznego

W Polsce nie funkcjonuje urzędowa definicja ubóstwa energetycznego. Szczegółowe omówienie zagadnienia można znaleźć w publikacji pt. *Propozycje mechanizmów wsparcia procesu przeciwdziałania zjawisku ubóstwa energetycznego w Polsce* autorstwa A. Węglarza, G. Kubalskiego i D. Owczarka (Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa 2014). W niniejszym raporcie kwestie definicyjne omówione zostaną na podstawie tej publikacji.

Ujęcie w kategoriach absolutnych:

Wyznaczenie udziału modelowych wydatków energetycznych w przychodzie, którym dysponuje gospodarstwo domowe. Jeśli wysokość wydatków na cele energetyczne danego gospodarstwa domowego przekracza określony próg wydatków na te cele, uznaje się je za ubogie energetycznie.

Ujęcie w kategoriach relatywnych:

Wyznaczenie średnich wydatków na cele energetyczne w danym kraju/regionie, w określonym czasie (rok/kwartał/miesiąc) i określenie w odniesieniu do tej średniej stałego wskaźnika wyznaczającego próg wydatków na cele energetyczne w ubogich gospodarstwach domowych.

Jak wykazało badanie ankietowe, obecnie nie dysponujemy odpowiednimi danymi, które pozwoliłyby jednoznacznie zdefiniować i skwantyfikować próg ubóstwa energetycznego w Polsce, zarówno w wymiarze absolutnym, jak i relatywnym. Należy zgodzić się z Grzegorzem Kubalskim, że: „Na etapie wprowadzania pojęcia ubóstwa energetycznego do polskiego porządku prawnego należy zatem odwołać się do modelowania wydatków w powiązaniu z parametrami zajmowanego lokalu. Jest to niewątpliwie trudniejsze, ale rozsądniejsze. Jednocześnie uzasadnia to prowadzenie akcji edukacyjnych dedykowanych wszystkim odbiorcom energii” (Kubalski, 2014). Obecnie na świecie trwają prace mające na celu sformułowanie definicji ubóstwa energetycznego. Tylko Wielka Brytania i Francja dysponują takimi ustaleniami. Na poziomie europejskim przyjmuje się roboczą i dość ogólną definicję: **ubóstwo energetyczne to zjawisko polegające na doświadczaniu trudności w utrzymywaniu adekwatnego standardu ciepła w miejscu zamieszkania za rozsądną cenę.**

Przyjęcie definicji ubóstwa energetycznego i określenie wartości progowych to podstawowa kwestia do rozstrzygnięcia na poziomie krajowym. Stanowi to przedmiot toczącej się obecnie dyskusji.

2.2 Ubóstwo energetyczne w Polsce

Za Dominikiem Owczarkiem można wskazać trzy główne powody ubóstwa energetycznego (Owczarek, 2014):

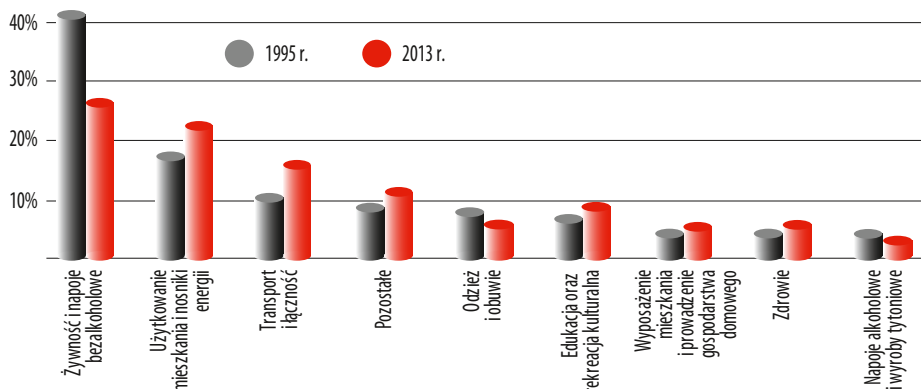
Pierwszy wiąże się ze słabym stanem **technicznym** mieszkania czy domu, który jest niewystarczająco izolowany cieplnie. Do tych czynników trzeba też zaliczyć stosowanie mało efektywnych lub drogich źródeł ciepła, np. ogrzewanie elektryczne, wykorzystywanie pieców starej generacji opalanych węglem itp. Również stare, nieefektywne energetycznie urządzenia, np. lodówki, zamrażarki, telewizory czy tradycyjne żarówki, sprawiają, że pobór energii jest większy, a rachunki za energię wyższe, niż mogłyby być w przypadku stosowania urządzeń nowszych technologicznie. Druga grupa czynników dotyczy wprost trudnej sytuacji

ekonomicznej gospodarstw domowych. Pokrycie rachunków za energię, nawet w wysoko efektywnym energetycznie budynku, może być trudne, jeśli dochód, którym dysponuje gospodarstwo, jest bardzo niski. W tym wymiarze ubóstwo energetyczne zbliżone jest do ubóstwa rozumianego w sposób tradycyjny jako ubóstwo ekonomiczne.

Trzeci typ przyczyn – które można nazwać **społecznymi/świadomościowymi** – wiąże się z nieumiejętnym lub nieoszczędnym użytkowaniem źródeł energii. Przykładem takich zachowań jest choćby wietrzenie mieszkania/domu przy grzejących kaloryferach czy zostawianie włączonych urządzeń w czasie, kiedy ich nie wykorzystujemy (światło, komputer i in.). Można dodać, że zakup urządzeń nisko efektywnych energetycznie – mimo że w momencie wyboru wydaje się korzystniejszy finansowo – w końcowym rozrachunku przynosi więcej kosztów ekonomicznych, nie wspominając o negatywnym efekcie ekologicznym. Z tych powodów zużywamy więcej energii i płacimy większe rachunki, co może stanowić znaczną część przychodu gospodarstwa domowego i powodować trudności z ich pokryciem. Dla zobrazowania sytuacji gospodarstw domowych w Polsce, w związku z kosztami ponoszonymi na zakup energii, należy przeanalizować strukturę wydatków w gospodarstwach domowych pod kątem kosztów energii na tle pozostałych wydatków. Pomocny w tym może być okresowo publikowany raport GUS z badania dotyczącego aspektów stanu zamożności polskiego społeczeństwa (*Sytuacja...*, 2014).

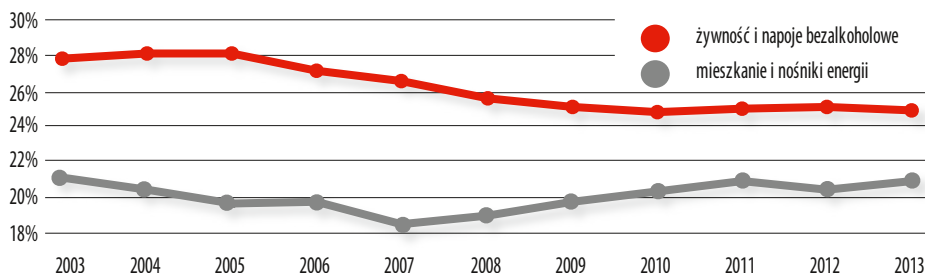
W niniejszym rozdziale odwołujemy się do fragmentów dotyczących ubóstwa energetycznego. Poważną pozycję w wydatkach gospodarstw domowych stanowią wydatki na użytkowanie mieszkania lub domu wraz z nośnikami energii, a ich udział w wydatkach ogółem wzrósł w 2013 roku (w porównaniu z rokiem 2012) o 0,5 %, do wartości 20,8%. W ciągu ostatniej dekady nastąpiła zmiana udziałów wydatków na żywność i na utrzymanie mieszkania wraz z nośnikami energii w ogólnych kosztach. Te dwie pozycje stanowią połowę wydatków bieżących w polskich gospodarstwach domowych, a udział wydatków mieszkaniowych powoli zrównuje się z poziomem wydatków na żywność (zob. Wykres 1 i 2). Natomiast same wydatki na cele energetyczne w okresie 2000-2013 rosły nie tylko nominalnie (ponad dwukrotny wzrost); rósł także ich udział w całości wydatków gospodarstwa domowego – z 9,7% w 2000 roku do 12,2% w 2013 roku (zob. Wykres 3).

Wykres 1. Przeciętne miesięczne wydatki na towary i usługi konsumpcyjne na osobę w gospodarstwach domowych (porównanie lat 1995 i 2013)

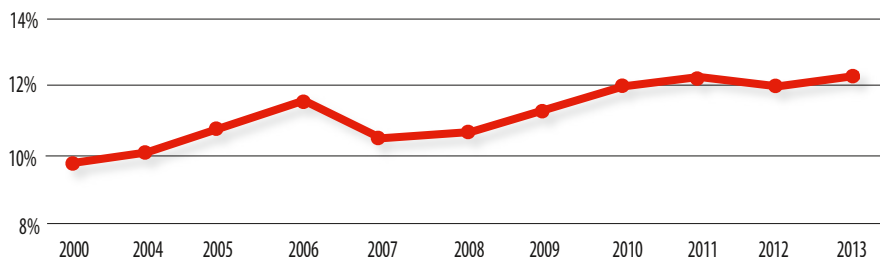
Źródło: Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS, Warszawa, 2014.

Wykres 2. Udział wydatków na utrzymanie mieszkania i na nośniki energii oraz na żywność i napoje bezalkoholowe w całości wydatków gospodarstw domowych w latach 2003–2013

Źródło: Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS, Warszawa, 2014.

Wykres 3. Udział wydatków na nośniki energii w ogóle wydatków gospodarstw domowych w latach 2000-2013

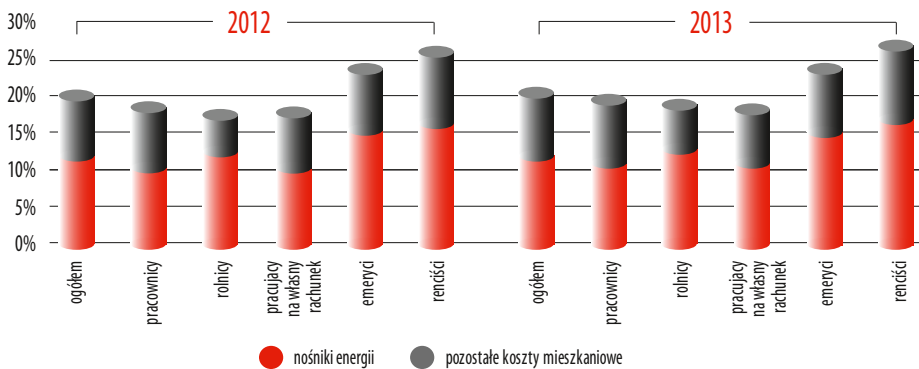

Źródło: Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS, Warszawa, 2014.

Struktura wydatków w obszarze energii przedstawiona została graficznie na Wykresie 4, w ujęciu przekrojowo-społecznym. Na wykresie tym widać, że grupy emerytów i rencistów – które można uznać za mniej zamożne – płacą proporcjonalnie więcej za energię. To zagadnienie ma szerszy aspekt i wymaga bardziej wnikliwej analizy. W roku 2012 powstał raport oceniający wpływ programu głębokiej modernizacji energetycznej budynków w Polsce na rynek pracy (*Wpływ...*, 2012); znajdują się tam między innymi dane o sytuacji w zakresie ubóstwa energetycznego w Polsce.

W raporcie tym, w rozdziale pt. *Likwidacja ubóstwa energetycznego*, zauważono, że według danych Eurostat (średnia dla okresu 2005-2010) 22% populacji Polski (czyli 8,6 mln osób) stwierdza, iż nie jest w stanie ponosić kosztów ogrzewania swoich domostw w sezonie zimowym na poziomie wystarczającego komfortu cieplnego. Ponadto w okresie analizowanym w tym raporcie 17% populacji (czyli 6,4 mln osób) przyznawało, że ma zaległości w należnych płatnościach na rzecz przedsiębiorstw energetycznych. Wartości te dobrze korelują z wielkością oszacowaną na podstawie prezentowanego badania ankietowego w gminach, w którym to liczbę osób doświadczających ubóstwa energetycznego określono na 7,4 mln w roku 2014.

Wykres 4. Wydatki na cele energetyczne w stosunku do ogółu wydatków gospodarstw domowych w Polsce w latach 2012–2013

Źródło: Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS, Warszawa, 2014.

W marcu 2013 roku ponad 7% badanych zalegało z opłatami za czynsz, a prawie 5% z opłatami za gaz i energię; w tym samym czasie ok. 25% gospodarstw domowych deklaroowało, że dochody nie wystarczają na zaspokojenie bieżących potrzeb. Istnieje znaczne zróżnicowanie w grupach gospodarstw zadłużonych: zaległości w opłatach za gaz i energię występują częściej na wsi, relatywny wzrost odsetka tych zaległości następuje w najmniejszych miastach, dynamika wzrostu zaległości za gaz i energię elektryczną jest hamowana rygorystycznym postępowaniem dostawców mediów (*Diagnoza...*, 2013).

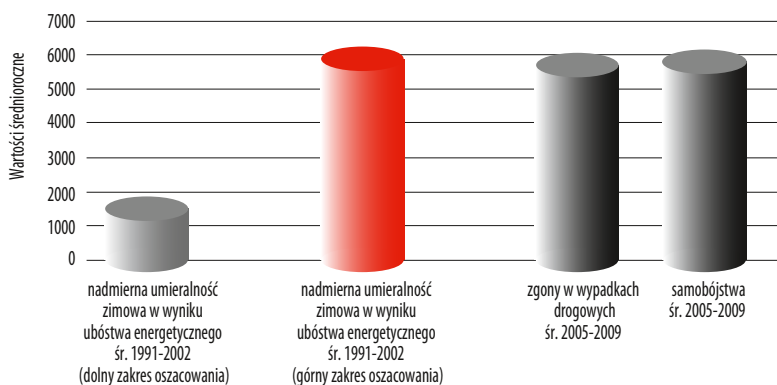
Osoby zagrożone lub dotknięte ubóstwem energetycznym odczuwają relatywnie znacznie większy ciężar tej kategorii kosztów w całości swojego budżetu dyspozycyjnego niż osoby zamożne. Z rozmów z zainteresowanymi wynika, iż powszechnie stosowanym wyjściem z sytuacji niedoboru energetycznego jest rezygnacja z własnego komfortu cieplnego i oświetleniowego – czego nie da się przeliczyć na procenty i liczby – lub rezygnacja z innych wydatków, w celu pozyskania środków na energię, co powoduje zmianę struktury wydatków na cele bytowe. Widocznym i mierzalnym rezultatem takiej wymuszonej realokacji wewnątrz skromnych budżetów rodzinnych jest wysoka zachorowalność i śmiertelność w wyniku powikłań chorobowych spowodowanych, najogólniej mówiąc, niedograniem mieszkań (zob. Wykres 5). Likwidując zjawisko ubóstwa energetycznego, można zmniejszyć liczbę przypadków nadmiernej śmiertelności zimą nawet o 6000 zgonów rocznie (*Wpływ...*, 2012).

2.3. Przeciwdziałanie ubóstwu i wykluczeniu energetycznemu w Polsce

Systemowe myślenie o osobach zagrożonych ubóstwem energetycznym, czyli o tzw. odbiorcy wrażliwym, pojawiło się wraz z liberalizacją rynków energii. Obowiązek ochrony odbiorców wrażliwych energii elektrycznej przewidują zapisy Dyrektywy 2009/72/WE dotyczącej wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej (Dyrektywa ..., 2009). Rada Ministrów w dniu 11 maja 2010 roku przyjęła opracowaną przez Ministerstwo Gospodarki koncepcję ochrony odbiorców wrażliwych. Według przepisów znowelizowanej ustawy Prawo energetyczne (Ustawa..., 2013) i Obwieszczenia Ministra Gospodarki (Obwieszczenie ..., 2014):

- odbiorca wrażliwy energii elektrycznej to osoba, której przyznano dodatek mieszkaniowy,
- odbiorca wrażliwy paliw gazowych to osoba, której przyznano ryczałt na zakup opału w rozumieniu ustawy o dodatkach mieszkaniowych (Ustawa ..., 2001).

Wykres 5. Porównanie średniorocznej dodatkowej śmiertelności zimowej wynikającej z ubóstwa energetycznego oraz śmiertelności spowodowanej wypadkami komunikacyjnymi i samobójstwami

Źródło: Wpływ na rynek pracy programu głębszej modernizacji energetycznej budynków w Polsce, The Center for Climate Change and Sustainable Energy Policy Central European University, 2012.

Dotychczas wsparcie dla osób zagrożonych ubóstwem, w tym ubóstwem energetycznym, realizowane było za pomocą dodatków mieszkaniowych, w tym ryczałtu na zakup opału. Odbiorcy wrażliwemu energii elektrycznej przysługuje zryczałtowany dodatek energetyczny, który wynosi rocznie nie więcej niż 30% iloczynu limitu zużycia energii elektrycznej oraz średniej ceny energii elektrycznej dla odbiorcy. Wysokość limitu wynosi od 900 kWh do 1500 kWh (w zależności od liczby osób w gospodarstwie domowym). Dodatek przyznaje wójt, burmistrz lub prezydent miasta na wniosek odbiorcy. Dodatek energetyczny wypłacają gminy, które otrzymują dotacje celowe z budżetu państwa na jego finansowanie, w granicach kwot określonych na ten cel w ustawie budżetowej (do ustalenia wysokości dotacji na ten cel przyjmuje się 2% łącznej kwoty dotacji wypłaconych w gminie). Dodatkowo odbiorcom wrażliwym przysługuje prawo do bezpłatnego montażu liczników przedpłatowych energii elektrycznej i gazu, które zapobiegają zadłużaniu się ich użytkowników z tytułu kosztów zużycia energii, ale równocześnie zwiększają zagrożenia wynikające z niedostatków energii na ogrzewanie, przygotowanie posiłków, przechowywanie żywności czy oświetlenie. Powyższe rozwiązania obowiązują od stycznia 2014 roku.

Problem ubóstwa energetycznego został dostrzeżony, a rząd przewiduje poszukiwanie sposobów wsparcia, co znajduje odzwierciedlenie w zapisach *Projektu Polityki Energetycznej Polski do roku 2050* (Projekt..., 2014). Czytamy tam, m.in.: „Ubóstwo energetyczne: Z uwagi na omawiane trendy demograficzne spodziewany jest wzrost liczby osób w wieku poprodukcyjnym, których stopa konsumpcji jest zwykle wyraźnie mniejsza niż u osób w wieku produkcyjnym. Powyższe będzie odnosić się także do konsumpcji energii elektrycznej przez gospodarstwa domowe.

Wydaje się, że w miarę starzenia się społeczeństwa powiększać się może odsetek gospodarstw domowych ograniczających konsumpcję energii do sfer absolutnie niezbędnych w codziennym funkcjonowaniu (np. ogrzewania i oświetlenia pomieszczeń, zasilania urządzeń chłodniczych). Jeżeli wysoka dynamika PKB nie będzie przyczyniać się do ograniczania stopy bezrobocia i podnoszenia dochodów ludności, można oczekiwać wzrostu odsetka gospodarstw domowych znajdujących się w stanie ubóstwa energetycznego lub nim zagrożonych, co implikować będzie potrzebę ustanowienia odpowiednich instrumentów zaradczych i osłonowych.”

3. Czy samorządy dostrzegają ubóstwo energetyczne i jak sobie radzą z tym problemem? (Badanie ankietowe)

3.1. Zastosowana metoda badawcza

Dane do analizy zakresu ubóstwa energetycznego w Polsce pozyskano w drodze ankietyzacji gmin. Badanie ankietowe zostało przygotowane wspólnie przez Instytut na rzecz Ekorozwoju i Fundację na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii; przeprowadzono je w okresie kwiecień-czerwiec 2014 roku. Kwestionariusze rozesłano do jednostek samorządów terytorialnych (JST). Do udziału w badaniu zaproszono wszystkie gminy w Polsce, w liczbie 2479. Ankiety obejmowały formularze rozesłane w trybie prośby o udzielenie informacji publicznej i kwestionariusze dodatkowe, opracowane w zwykłej formule ankietowej. Wzory formularzy wykorzystane w badaniu ankietowym znajdują się załączniku do niniejszego raportu (zamieszczone w Aneksie 1). Ze względu na dopuszczalną dowolność formy udzielania informacji publicznej, dane otrzymane zwrotnie podlegały wstępnemu opracowaniu i przeniesieniu do przygotowanych kwestionariuszy, które w dalszej kolejności zostały poddane analizie statystycznej. Pomimo zastosowanej formy pytania, tj. wniosku o udzielenie informacji publicznej, uzyskano odpowiedzi tylko z około 35% gmin. Tabele wyników ankietyzacji zamieszczono w Aneksie 4.

3.2. Skąd pochodzą dane ankietowe uzyskane od gmin?

Badanie ankietowe zostało przeprowadzone krótko po rozpoczęciu wypłacania dodatku energetycznego przez gminy. Wówczas też okazało się, że nie działa on dobrze, a złożyło się na to kilka czynników, omówionych w dalszej części raportu. Wyniki przeprowadzonego badania ankietowego wskazują, że informacje dotyczące kwestii ubóstwa energetycznego zazwyczaj pozyskano z własnej inicjatywy danej gminy. Rozpoznanie tego problemu w gminach opierano w głównej mierze na następujących kryteriach i danych:

- dane z Miejsko-Gminnych Ośrodków Pomocy Społecznej, które prowadzą odpowiednie rozeznanie i badania sytuacji materialnej mieszkańców na swoim terenie,
- dane zgromadzone przez gminy z własnej inicjatywy, pozyskane dokumenty dotyczące dochodów rodzin oraz wydatków przeznaczanych na opłacanie rachunków, rozeznanie na podstawie liczby osób korzystających z dodatków mieszkaniowych,
- wcześniej zarejestrowane wnioski o przyznanie dodatku mieszkaniowego i podobne dokumenty, np. złożone wnioski o dodatki energetyczne, oraz informacje od sołtysów.

Jak widać z powyższego, sposoby pozyskiwania informacji w poszczególnych gminach, które przeprowadziły takie badania, są dość zróżnicowane. Dominują dane zgromadzone przez miej-

scowe ośrodki pomocy społecznej. Należy jednak zauważyć odczuwalny brak oprzyrządowania prawnego w przedmiotowym zakresie. Widoczna jest konieczność dokładniejszego określenia programu badawczego i opracowania konkretnego programu naprawczego i pomocowego. Zgodnie z odpowiedziami udzielonymi w badaniu ankietowym, lista środków wsparcia udzielanych osobom potrzebującym w gminach sprowadza się do rozmaitych form dodatków bezpośrednich i dofinansowania zakupu opału i opłat za energię, przy czym instytucją pośredniczącą w udzielaniu pomocy jest zazwyczaj system ośrodków pomocy społecznej: MOPS lub GOPS.

3.3. Wyniki badania

Jak wspomniano wyżej, na ankietę odpowiedziało około 35% gmin, przy rozrzucie procentowym pomiędzy 25% a 53% w skali województw. Znaczny odsetek pytań pozostał bez odpowiedzi bądź z odpowiedzią informującą o braku rozeznania i braku danych w zakresie pytania (zob. Tab. 1; Wykres 6).

Tabela 1. Podsumowanie ilościowe badania ankietowego w podziale na województwa

Województwo	Odsetek gmin, które zdecydowały się uczestniczyć w badaniu w stosunku do wszystkich, które do niego zaproszono	Liczba gmin ogółem	Odpowiedzi ogółem	Odpowiedź pełna	Odmowa odpowiedzi	Odpowiedź częściowa	Brak odpowiedzi
Dolnośląskie	37%	169	64	44	0	20	105
Kujawsko-Pomorskie	33%	144	48	28	0	20	96
Lubelskie	25%	213	53	34	1	18	160
Lubuskie	43%	83	36	21	1	14	47
Łódzkie	28%	177	50	39	3	8	127
Małopolskie	40%	182	72	45	0	27	110
Mazowieckie	30%	314	94	63	2	29	220
Opolskie	42%	71	30	16	0	14	41
Podkarpackie	25%	160	40	25	0	15	120
Podlaskie	38%	118	45	32	0	13	73
Pomorskie	42%	123	52	33	0	19	71
Śląskie	53%	167	88	60	1	27	79
Świętokrzyskie	29%	102	30	15	0	15	72
Warmińsko-Mazurskie	33%	116	38	22	1	15	78
Wielkopolskie	38%	226	85	55	1	29	141
Zachodnio-pomorskie	36%	114	41	18	0	23	73
KRAJ	35%	2479	866	550	10	306	1613

Trzeba zaznaczyć, że przy tak słabym rozeznaniu zagadnienia ubóstwa energetycznego już na poziomie gmin, trudno o wiążące i reprezentatywne wnioski i ścisłą interpretację wyników. W większości ankiet wiele pytań pominięto. Wydaje się, że należy tę sytuację rozumieć jako kolejne potwierdzenie braku danych w terenie.

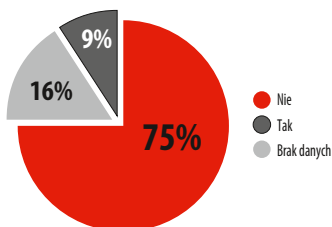
Na podstawowe pytanie ankietowe, mianowicie: „Czy problem ubóstwa energetycznego mieszkańców został zdiagnozowany na terenie JST? Jeśli tak, to w oparciu o jakie dane został oszacowany i jaki jest jego zasięg, przy ogólnej frekwencji wynoszącej 35%, struktura udzielonych odpowiedzi wygląda następująco (zob. Wykres 7):

Wykres 6. Statystyka frekwencji udziału w ankiecie i struktura udzielonych odpowiedzi w poszczególnych województwach

Województwo/odpowiedź	udzielona odpowiedź	odpowiedź częściowa	odmowa odpowiedzi	brak odpowiedzi
Dolnośląskie	44	20		105
Kujawsko-pomorskie	28	20		96
Lubelskie	34	18	1	160
Lubuskie	21	14	1	47
Łódzkie	39	8	3	127
Małopolskie	45	27		110
Mazowieckie	63	29	2	220
Opolskie	16	14		41
Podkarpackie	25	15		120
Podlaskie	32	13		73
Pomorskie	33	19		71
Śląskie	60	27	1	79
Świętokrzyskie	15	15		72
Warmińsko-mazurskie	22	15	1	78
Wielkopolskie	55	29	1	141
Zachodniopomorskie	18	23		73

Wykres 7. Struktura odpowiedzi gmin na pytanie „Czy problem ubóstwa energetycznego mieszkańców został zdiagnozowany na terenie JST?”

Odpowiedzi w rozbiciu na województwa przedstawiono w Tabeli 2.

Tabela 2. Rozpoznanie problemu ubóstwa energetycznego wg liczby gmin, które wzięły udział w badaniu w poszczególnych województwach

Województwo	Tak	Nie	Brak danych	% tak
Dolnośląskie	3	47	14	5%
Kujawsko-Pomorskie	5	36	7	10%
Lubelskie	3	42	8	6%
Lubuskie	4	30	2	11%
Łódzkie	4	38	8	8%
Małopolskie	3	54	15	4%
Mazowieckie	6	70	18	6%
Opolskie	6	20	4	20%
Podkarpackie	2	34	4	5%
Podlaskie	4	38	3	9%
Pomorskie	5	40	7	10%
Śląskie	13	58	17	15%
Świętokrzyskie	3	23	4	10%
Warmińsko-Mazurskie	6	25	7	16%
Wielkopolskie	9	61	15	11%
Zachodniopomorskie	4	31	6	10%

Średnie rozpoznanie sytuuje się na poziomie 9,24%, ale rozrzut wyników jest znaczny i zawiera się w przedziale od 4% do 20%. Jeśli przyjąć, że brak odpowiedzi od 65% gmin wynika również z ich braku rozeznania zagadnienia, to po uwzględnieniu wyników pochodzących z 35% gmin otrzymujemy obraz stanu rozeznania – czy raczej braku rozeznania – w całej Polsce. Po przeliczeniu danych odnoszących się do wszystkich gmin można zaryzykować stwierdzenie, iż jedynie 2,8% gmin w Polsce uważa, że posiada stosowną wiedzę w zakresie diagnozy problemu ubóstwa energetycznego mieszkańców na swoim terenie. Na początkowym etapie analizowania wyników badania podjęto próbę ujęcia wyników w rozbiciu na powiaty. Jednakże w dalszej analizie wyników badania ankietowego zaniechano „ujęcia powiatowego” i zdecydowano się na agregację wyników dla poziomu województw (zob. Tabela 3).

Tabela 3. Rozkład statystyczny odpowiedzi na pytanie (z uwzględnieniem odpowiedzi częściowych) „Czy problem ubóstwa energetycznego mieszkańców został zdiagnozowany na terenie JST?” w poszczególnych województwach (w %)

Województwo/odpowieź	Tak	Nie	Brak danych
Dolnośląskie	5	73	22
Kujawsko-pomorskie	10	75	15
Lubelskie	6	79	15
Lubuskie	11	83	6
Łódzkie	8	76	16
Małopolskie	4	75	21
Mazowieckie	6	75	19
Opolskie	20	67	13
Podkarpackie	5	85	10
Podlaskie	9	84	7
Pomorskie	10	77	13
Śląskie	15	66	19
Świętokrzyskie	10	77	13
Warmińsko-mazurskie	16	66	18
Wielkopolskie	10	72	18
Zachodniopomorskie	10	75	15

Na decyzję o agregacji wyników na poziomie województw, z pominięciem poziomu powiatów, złożyły się następujące przyczyny:

- nierównomierność w zakresie reprezentatywności powiatów; wśród wyników znalazły się powiaty, w których odpowiedzi udzieliły wszystkie gminy, i powiaty, gdzie nie udzielono żadnej odpowiedzi;
- rozrzut liczebności powiatów, tj. różnice ich wagi statystycznej; nieuwzględnienie tego elementu wprowadza dodatkowy błąd interpretacyjny;
- zakres ewentualnych programów pomocowych, które zwykle odnoszą się do województw.

Kolejną kwestią jest zakres ubóstwa w jednostkach samorządu terytorialnego, w których został on rozpoznany. Odpowiedzi zebrano na Wykresie 8.

Wykres 8. Średni odsetek gospodarstw domowych dotkniętych ubóstwem energetycznym wg województw

Na dodatkowe pytanie ankietowe dotyczące oszacowania, jaki procent gospodarstw na terenie jednostki samorządu terytorialnego mógłby zostać zakwalifikowany do grupy zagrożonej ubóstwem energetycznym w skali wszystkich udzielonych odpowiedzi, uzyskano wynik niespełna 20%. Jednakże gminy w większości przyznają, że nie rozpoznały wystarczająco stopnia zagrożenia ubóstwem energetycznym, a zatem wskaźnik ten należy rozumieć jako intuicyjny. Warto zauważyć, że w odpowiedzi na kolejne pytanie, o procent mieszkańców gminy korzystających z pomocy społecznej, w tym z dodatku energetycznego, gminy określiły odsetek ten średnio na niespełna 7% w kraju.

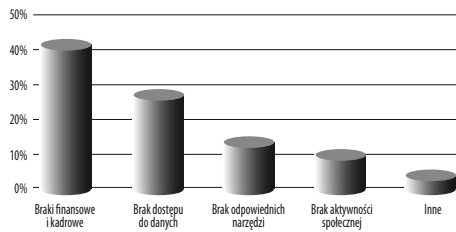
Jeśli odrzucić ankietowe wyniki skrajne, to można wnioskować, że zakres ubóstwa energetycznego w obszarach pod tym względem rozpoznanych waha się pomiędzy 10% a 30% gospodarstw domowych, w zależności od regionu kraju. To jest zarazem dość wiarygodny wynik intuicyjny, korespondujący z uśrednionym oszacowaniem pochodzącym z ankiet i wynoszącym 20%, przy rozrzucie w zakresie 9,7% (śląskie) do 32,0 % (pomorskie) i z zastrzeżeniem ograniczonej reprezentatywności wyników, wynikającej z frekwencji gmin biorących udział w ankiecie. Pamiętajmy jednak, iż nie istnieje urzędowa definicja progu takiego ubóstwa, a na potrzeby ankiety przyjęto arbitralnie – jako wartość kryterialną – próg 20% dochodów gospodarstwa domowego przeznaczanych na cele energetyczne.

Nawet tak niedoskonałe wyniki pozwalają oszacować liczbę osób objętych ubóstwem energetycznym w gminach, które odpowiedziały na ankietę, na 2,6 mln osób, co przy uwzględnieniu współczynnika skuteczności ankietyzacji w skali kraju (35%), uprawnia do oszacowania tej populacji całościowo na około 7,4 mln osób w Polsce.

3.4. Utrudnienia w diagnozowaniu sytuacji w gminach

Jedno z pytań w badaniu ankietowym dotyczyło czynników utrudniających gminom rozeznanie sytuacji w zakresie ubóstwa energetycznego. Zakres i rozrzut odpowiedzi w tym względzie był ogromny (zob. Wykres 9).

Wykres 9. Statystyka barier utrudniających diagnozę zjawiska ubóstwa energetycznego

Uwaga: Na podstawie ocen opisowych zawartych w odpowiedziach na ankietę dokonano kwalifikacji barier w poszczególnych gminach. Kwalifikacja ta dotyczyła kilku barier, dlatego ogólna suma w ujęciu procentowym może przekraczać 100. Pozycja „brak aktywności społecznej” na Wykresie 9. wymaga wyjaśnienia. Składają się na nią odpowiedzi ankietowe wskazujące na brak zainteresowania ze strony osób zagrożonych ubóstwem, z różnych przyczyn: znikome zainteresowanie składaniem wniosków o przyznanie prawa do dodatku energetycznego z uwagi na jego niską kwotę i biurokrację związaną z takimi aplikacjami, ogólny brak zainteresowania, mała świadomość społeczna, dysfunkcyjność rodzin z problemami wychowawczymi, uzależnienia. Tylko jedna gmina odnotowała brak utrudnień w tym zakresie i jest to ewenement w skali całego badania. Odnotowano też uzasadnienie powołujące się na brak odnośnych przepisów i brak potrzeby prowadzenia takich badań w gminie. Tego rodzaju niestandardowe spojrzenie na problem skategoryzowano jako „inne”. Powyższe bariery w diagnozowaniu problemu zestawiono na mapie Polski, wg województw. Rezultat przedstawiony jest w Tabeli 4.

Również w przypadku tego pytania ankietowego obserwuje się szerokie spektrum uzasadnień braku rozeznania sytuacji ubóstwa energetycznego w gminach. Rozrzut uzasadnień jest rzeczywiście duży, od braku przeszkód, poprzez wszelkie możliwe trudności formalno-kadrowo-urzędnicze, aż po uzależnienia od używek i inne patologie społeczne.

Tabela 4. Rozkład przestrzenny barier utrudniających diagnozę zjawiska ubóstwa energetycznego (w %)*

Województwo	Braki finansowe i kadrowe	Brak dostępu do danych	Brak odpowiednich narzędzi	Brak aktywności społecznej
Dolnośląskie	38	31	19	0
Kujawsko-pomorskie	67	22	6	22
Lubelskie	67	14	29	14
Lubuskie	22	33	22	0
Łódzkie	47	53	15	0
Małopolskie	63	16	32	5
Mazowieckie	38	35	15	15
Opolskie	50	50	0	17
Podkarpackie	23	31	23	8
Podlaskie	30	30	4	30
Pomorskie	38	24	19	14
Śląskie	44	41	13	19
Świętokrzyskie	27	33	20	20
Warmińsko-mazurskie	64	14	14	14
Wielkopolskie	44	25	21	15
Zachodniopomorskie	53	27	13	13

*1) kwalifikacja dotyczyła kilku barier, dlatego ogólna suma w ujęciu procentowym może przekraczać 100.

3.5. Realne formy wsparcia – rodzaje pomocy obecnie oferowanej przez gminy

Wsparcie udzielane przez gminy osobom ubogim energetycznie można skategoryzować w sposób przedstawiony w ujęciu krajowym (zob. Tabele. 5, 6).

Tabela 5. Statystyka form wsparcia ze strony instytucji publicznych w poszczególnych województwach*

Województwo	Odpowiedzi	Dodatki mieszkaniowe i energetyczne	Zasiłki i pomoc społeczna	Dopłaty
Dolnośląskie	10	40%	60%	10%
Kujawsko-Pomorskie	11	64%	36%	27%
Lubelskie	13	85%	38%	0%
Lubuskie	6	83%	33%	17%
Łódzkie	7	86%	43%	14%
Małopolskie	5	60%	80%	0%
Mazowieckie	18	61%	72%	6%
Opolskie	6	33%	50%	33%
Podkarpackie	7	29%	71%	14%
Podlaskie	8	63%	50%	0%
Pomorskie	10	70%	80%	10%
Śląskie	22	73%	55%	5%
Świętokrzyskie	7	71%	29%	14%
Warmińsko-Mazurskie	8	75%	38%	0%
Wielkopolskie	21	71%	48%	10%
Zachodniopomorskie	10	70%	70%	0%

Tabela 6. Rozkład przestrzenny form wsparcia dla osób dotkniętych ubóstwem energetycznym, z jakich mogą korzystać mieszkańcy gmin (w %)*

Województwo	Dodatki mieszkaniowe /energetyczne	Zasiłki/pomoc społeczna	Dopłaty
Dolnośląskie	40	60	10
Kujawsko-pomorskie	64	36	27
Lubelskie	85	38	
Lubuskie	83	33	17
Łódzkie	86	43	14
Małopolskie	60	80	
Mazowieckie	61	72	6
Opolskie	33	50	33
Podkarpackie	29	71	14
Podlaskie	63	50	
Pomorskie	70	80	10
Śląskie	73	55	5
Świętokrzyskie	71	29	14
Warmińsko-mazurskie	75	38	
Wielkopolskie	71	48	10
Zachodniopomorskie	70	70	

Zgodnie z odpowiedziami udzielonymi w badaniu ankietowym lista środków wsparcia udzielanych osobom potrzebującym w gminach sprowadza się do rozmaitych form dodatków bezpośrednich i dofinansowania zakupu opału i opłat za energię, przy czym instytucjami pośredniczącymi w udzielaniu pomocy są ośrodki pomocy społecznej: MOPS lub GOPS.

Odnotowano odpowiedzi ankietowe wskazujące na podjęcie w gminach działań, które można określić jako zmierzające do poprawy efektywności energetycznej, celem ograniczenia zużycia energii przez osoby zagrożone ubóstwem energetycznym. Mianowicie w 192 gminach (czyli ok. 7% ogółu gmin w Polsce) spośród tych, które udzieliły odpowiedzi na to konkretne pytanie ankietowe, przeprowadzono termomodernizację budynków komunalnych. Nie jest jednak znana korelacja między tą liczbą, a zakresem i stopniem ubóstwa energetycznego mieszkańców obiektów objętych tymi inwestycjami, gdyż tylko kilkanaście spośród owych 192 gmin równocześnie zadeklarowało posiadanie rozeznania o ubóstwie energetycznym na swoim terenie. Warto w tym miejscu zauważyć, że dość powszechnie deklarowana była termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej, niemająca wpływu na omawiane zjawisko.

Odpowiedzi na pytanie „Jakiego typu rozwiązania JST rekomendowałoby jako dodatkowe lub skuteczniejsze od istniejących narzędzi pomocy w rozwiązywaniu problemu ubóstwa energetycznego?” uzyskano w badaniu ankietowym następujące odpowiedzi (są to cytaty wypowiedzi udzielonych w tym badaniu):

- umorzenie zobowiązań (tak odpowiedziała jedna gmina),
- dodatek mieszkaniowy i energetyczny, pomoc społeczna,
- istniejące źródła są wystarczające w przypadku zainteresowania stron,
- najskuteczniejszą formą pomocy będzie poprawa efektywności energetycznej budynków mieszkalnych osób o niskich dochodach,
- dodatki energetyczne tylko doraźnie poprawią sytuację materialną osób najuboższych.

3.6. Pozostałe zagadnienia poruszane w ankietach

Wzorcowe inwestycje

Na pytanie o realizację wzorcowych inwestycji z zakresu efektywności energetycznej i pomoc dla mieszkańców w termomodernizacji budynków lub modernizacji systemów ogrzewania, w celu bardziej racjonalnego korzystania z energii i zmniejszenia wysokości płaconych rachunków, gminy przedstawiły swoje inwestycje wzorcowe, które ogólnie rzecz biorąc dotyczyły inwestycji w OZE i w modernizację oświetlenia ulicznego oraz inwestycji w zakresie termomodernizacji budynków użyteczności publicznej. Działania skierowane na użytkownika końcowego, szczególnie odbiorcę wrażliwego, praktycznie nie występowały.

Planowanie energetyczne

Na terenie objętym ankietyzacją 33% gmin posiada projekt założeń do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe. Nie zauważono wyraźnej korelacji pomiędzy stanem rozpoznania zakresu ubóstwa energetycznego w tych gminach i faktem posiadania takiego planu, chociaż kilka pojedynczych gmin dostrzegło możliwość zbadania tego problemu przy okazji prac nad projektami założeń.

3.7. Wnioski

W świetle wyników badania ankietowego można jednoznacznie stwierdzić, że sytuacja ubóstwa energetycznego w Polsce jest bardzo słabo rozeznana. Świadczą o tym zarówno wyniki ankietyzacji, jak i jednostkowe, aczkolwiek niekiedy przejmujące w swej treści, wypowiedzi

urzędników gmin w nadesłanych ankietach i podczas licznych bezpośrednich rozmów. Warto zauważyć, że informacje otrzymane z gmin mówią o tym, iż ubogie rodziny płacą rachunki za energię, rezygnując z innych wydatków – co sprawia, że rzeczywista skala problemu ubóstwa energetycznego pozostaje nieznana. Problem ubóstwa energetycznego jest intuicyjnie dostrzegany przez samorządy, w wielu przypadkach, zwłaszcza w przypadku małych, ubogich gmin, nabiera on szczególnej wagi.

Otrzymano szereg opisów trudnej sytuacji mieszkaniowej (w tym w zakresie energetycznym) podopiecznych ośrodków pomocy społecznej, które zwykle borykają się z tymi problemami. Ze względu na brak oficjalnej definicji pojęcia, obowiązku i metodologii monitorowania tego problemu w gminach, zagadnieniem zajmuje się najczęściej opieka społeczna, która dostrzega problem jako istotny, ale proponowane przez nią formy przeciwdziałania to głównie dopłaty do kosztów utrzymania mieszkań. Podnoszone są często kłopoty natury proceduralnej i zbyt niska kwota wsparcia dla odbiorcy wrażliwego. Ujawnia się brak pomysłów, środków i kompetencji na aktywne formy przeciwdziałania w tym zakresie.

Według nadesłanych deklaracji, gminy najczęściej orientują się same, jaka forma poprawy sytuacji w zakresie ubóstwa energetycznego byłaby na danym terenie najodpowiedniejsza. Z drugiej strony widać tendencję do myślenia mocno życzeniowego, np. padała propozycja administracyjnego ograniczenia opłat za przesył energii elektrycznej.

Należy jednak zauważyć, że gminy naciskają głównie na utrzymanie systemu dopłat bezpośrednich. Nie jest dostrzegane albo nie jest doceniane podejście zmierzające do zmniejszania zużycia energii poprzez poprawę efektywności u odbiorców. Preferowane jest dofinansowanie z różnych źródeł, czyli „leczenie objawowe”. W bardzo nielicznych wypowiedziach wspomniano o możliwościach zmniejszania zapotrzebowania na energię. Jako proponowana forma pomocy pojawia się poprawa efektywności energetycznej budynków mieszkalnych osób o niskich dochodach, ale w przykładach działań energooszczędnych prowadzonych przez samorządy najczęściej podawane są inwestycje modernizacji oświetlenia ulicznego lub termomodernizacja budynków publicznych.

Jedynie 9% gmin uważa, że ma zdiagnozowany problem ubóstwa, jednak ze względu na stosunkowo niedużą liczbę odpowiedzi na pytanie zadane w trybie prośby o udzielanie informacji publicznej można podejrzewać, że gminy, które na tak zadane pytanie nie odpowiedziały, również nie mają rozeznania w tym zakresie. W takim wypadku wskaźnik ten obniżyłby się do 3%.

Z otrzymanych odpowiedzi wynika, że przeciwdziałanie ubóstwu energetycznemu nie jest elementem lokalnej polityki energetycznej. Brak informacji o tym, żeby zjawisko to było diagnozowane przy okazji tworzenia dokumentów planistycznych, takich jak założenia do planów zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe, plany gospodarki niskoemisyjnej czy też plany na rzecz zrównoważonej energii. Nie odnotowaliśmy również przykładów aktywnych działań ze strony przedsiębiorstw energetycznych, wykraczających poza ramy ustawowe, czyli montaż liczników przedpłatowych. Wyniki badania jednoznacznie potwierdzają, że istnieje potrzeba zdefiniowania granicy ubóstwa energetycznego, zdiagnozowania skali problemu i podjęcia działań mających na celu trwałą poprawę sytuacji osób dotkniętych lub zagrożonych tym zjawiskiem. Trudno w tak nierozpoznanej i nieokreślonej sytuacji wyznaczyć konkretne plany i projekty zmniejszenia zasięgu ubóstwa energetycznego. Istnieją jednak pewne działania na tyle uniwersalne, że można zaryzykować ich rekomendację.

Propozycjom, niejednokrotnie sprawdzonym w innych krajach, poświęcamy rozdział pt. *Możliwe sposoby przeciwdziałania zjawisku ubóstwa energetycznego*.

Odpowiedzi na ankietę otrzymane z gmin, poza wartościami o charakterze statystycznym i niezależnie od wyraźnego braku rozeznania w kwestii ubóstwa energetycznego, dostarczają spostrzeżeń natury ogólnej, które warto podsumować, traktując takie *resumé* jako swoiste zalecenia dotyczące przyszłych działań na szczeblu krajowym. Nie zmniejsza to konieczności samodzielnego podejmowania działań przez gminy.

Oto, co nasuwa się po lekturze odpowiedzi opisowych z gmin. Należy:

- ustalić jak najprędzej jednoznaczną, oficjalną definicję ubóstwa energetycznego w warunkach polskich, na potrzeby urzędów różnych szczebli;
- określić i rozpocząć eliminację przyczyn niedostatecznego rozeznania skali ubóstwa energetycznego w gminach;
- zmotywować gminy do rozeznania sytuacji w zakresie ubóstwa energetycznego na swoim terenie; opracować całościową inwentaryzację dotyczącą rozmiaru i głębokości ubóstwa energetycznego w Polsce;
- rozwinąć kampanię medialną informacyjno-edukacyjną dla gmin i odbiorców/użytkowników opału i energii – jest to zadanie dla środków społecznego przekazu i dla organizacji pozarządowych;
- uznać fakt, że gotówkowe dopłaty bezpośrednie na opał i energię nie są optymalną formą pomocy, aczkolwiek chwilowo, w kontrolowanej formie, będą skuteczne jako działania doraźne;
- zmotywować zakłady energetyczne itp. podmioty do podjęcia działań zapobiegawczych u klientów (jako element CSR), np. z wykorzystaniem zmodyfikowanego na ten cel systemu białych certyfikatów).

Działania na poziomie lokalnym mogą być podjęte bezzwłocznie. Przykładowo – wstępna diagnoza zjawiska mogłaby być prowadzona przez służby pomocy społecznej w ramach przeprowadzanych wywiadów środowiskowych. Wymagane jest jednak podniesienie kwalifikacji osób zajmujących się tymi zadaniami oraz opracowanie stosownych narzędzi, np. odpowiedniego kwestionariusza wywiadu środowiskowego, gdyż kwestionariusz w obecnej formie w ogóle nie dotyczy problemów energetycznych (Rozporządzenie ..., 2013). Dokładna diagnoza zjawiska i opracowanie sposobów rozwiązania problemu mogą być przedmiotem założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe. Dokumenty te powinny być okresowo aktualizowane (przynajmniej co trzy lata), co stanowi okazję do przyjęcia nowych problemów do rozwiązania.

Warto tu posłużyć się oceną Dominika Owczarka co do jakości otrzymanych wyników. Stwierdza on w swojej pracy:

„Gminy w szacowaniu skali ubóstwa energetycznego nie dysponują dobrym źródłem informacji. Powołują się przede wszystkim na dane z ośrodków pomocy społecznej w oparciu o przyznawane dodatki celowe lub oszacowania pracowników, a także w oparciu o przyznawane dodatki energetyczne/mieszkaniowe. Należy podkreślić, że grupa gospodarstw domowych uprawnionych do dodatków energetycznych nie musi koniecznie pokrywać się z grupą gospodarstw domowych ubogich energetycznie (choć prawdopodobnie istnieje wysoka korelacja między tymi grupami). Można z tego wyprowadzić co najmniej dwa wnioski;

- Gminy potrzebują lepszej metody szacowania/obliczania skali ubóstwa energetycznego na swoim obszarze, która byłaby równie precyzyjna jak obliczanie skali ubóstwa ekonomicznego. W tym celu niezbędne jest przyjęcie definicji ubóstwa energetycznego, która byłaby łatwa do zastosowania przez gminy.
- Drugi wniosek wskazuje na niski priorytet kwestii ubóstwa energetycznego dla gmin (mniej niż w przypadku ubóstwa ekonomicznego). W konsekwencji nie prowadzą one ani monitoringu tego zjawiska, ani nie opracowują specjalnych planów zmniejszania jego skali. Należy zatem opracować system wsparcia gospodarstw ubogich energetycznie, który byłby zewnętrzny względem poszczególnych gmin i który byłby zasilany (przynajmniej w części) środkami innymi niż własne samorządowe. W przeciwnym razie kwestia ubóstwa energetycznego nie tylko nie będzie rozwiązywana, ale nawet we właściwy sposób rozpoznana i monitorowana. Instrumenty radzenia sobie z ubóstwem energetycznym trzeba gminom dostarczyć". Dalej stwierdza on: „Wyniki te pokazują, że problem ubóstwa energetycznego nie jest adresowany w szczególny sposób poza stosowaniem standardowych instrumentów polityki społecznej. W połączeniu z niską rozpoznawalnością tego zjawiska, należy podtrzymać hipotezę o niskim poziomie priorytetowości działań nakierowanych na jego zmniejszanie” (Owczarek, 2014).

4. Możliwe sposoby przeciwdziałania zjawisku ubóstwa energetycznego

4.1. Jak z tym problemem radzą sobie inni?

Działania na rzecz ograniczenia ubóstwa energetycznego prowadzone są w wielu krajach. Opisano je szczegółowo w publikacjach wykazanych w bibliografii, w niniejszym raporcie podajemy tylko skrótową informację ogólną, dla zaprezentowania generalnych kierunków przyjętych dla tego rodzaju działań w innych krajach (*Finansowanie...*; Stępnia, Tomaszewska, 2014; Węglarz, Kubalski, Owczarek, 2014.).

Przykładowo, brytyjskie programy pomocowe są ukierunkowane na poprawę efektywności energetycznej budynków, z udziałem przedsiębiorstw prywatnych. W najbardziej rozbudowanym programie, o nazwie „Green Deal”, do sfinansowania działań w ramach takich programów wykorzystuje się różnorakie mechanizmy kredytowe, a spośród środków technicznych stosuje się ocieplenia ścian, wymiany okien i bojlerów na energooszczędne, instalacje paneli słonecznych. Nakłady inwestycyjne pochodzą zatem spoza budżetów gospodarstw domowych, a ich zwrot następuje w kolejnych latach na podstawie umowy w ramach programu. Ponadto na dostawców energii nakładane są zobowiązania w zakresie realizacji przez nich inwestycji dla poprawy efektywności energetycznej budynków; chodzi o te inwestycje, które nie mogą być w pełni zrealizowane w ramach „Green Deal”, na przykład z powodu cech konstrukcyjnych budynków. Kolejna metoda polega na zobowiązaniu dostawców energii, by ułatwiali ubogim odbiorcom przyłączanie do miejskich systemów ciepłowniczych i wdrażali rozwiązania pozwalające tym odbiorcom w wystarczającym stopniu korzystać z dostaw ciepła sieciowego. W programach uczestniczą władze lokalne, dostawcy energii i organizacje działające na rzecz ograniczania ubóstwa energetycznego. Ich oferta obejmuje również doradztwo energetyczne, usługi i wsparcie przy wymianie żarówek na energooszczędne oraz inne podobne działania. Istnieje także możliwość uzyskania jednorazowego wsparcia w formie dotacji finansowej.

Należy podkreślić, że nacisk położony jest zdecydowanie na działania techniczne. W Wielkiej Brytanii dofinansowanie bezpośrednie nie jest metodą priorytetową.

Podobne podejście, polegające na działaniach technicznych zmierzających do poprawy efektywności energetycznej budynków i energooszczędnych urządzeń eksploatowanych przez osoby zagrożone ubóstwem bądź wykluczeniem energetycznym, spotyka się w Irlandii, Niemczech i Włoszech. Niekiedy stosuje się systemy grantów, pomagające pokryć koszty realizacji konkretnych rozwiązań termomodernizacyjnych i wspierające instalację energooszczędnych systemów ogrzewania. Ponadto gospodarstwa domowe otrzymują żarówki energooszczędne.

4.2. Przykładowe programy walki z ubóstwem energetycznym w wybranych krajach

Działania w zakresie walki z ubóstwem energetycznym od wielu lat prowadzone są w innych europejskich i pozaeuropejskich krajach. Warto skorzystać z ich doświadczeń. Zestawienie programów walki z ubóstwem energetycznym w wybranych krajach zaprezentowano w publikacji InE pt. *Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna – analiza problemu i rekomendacje* (Stępniań, Tomaszewska, 2014). W szczególności warto zwrócić nieco uwagi na programy, które wspierają działania w zakresie poprawy efektywności energetycznej, jako środka poprawy warunków życia ludzi i ograniczenia kosztów utrzymania mieszkań. Takimi programami wspierającymi działania inwestycyjne są:

we Włoszech

- efektywne energetycznie domy społeczne;
- efektywne energetycznie budynki socjalne;

w Wielkiej Brytanii

- Green Deal – kredyty na inwestycje efektywnościowe, których spłata następuje z oszczędności energii;
- Energy Companies Obligation – obowiązkowe wsparcie dla ubogich gospodarstw ze strony przedsiębiorstw energetycznych w ramach trzech komponentów: Carbon Emissions Reduction Obligation – ograniczenie emisji gazów cieplarnianych, Home Heating Cost Reduction Obligation – ograniczenie kosztów zapewnienia komfortu termicznego w domach, Community Obligation – preferencyjne warunki podłączenia do sieci ciepłowniczych;
- Warm Homes Scheme – poprawa efektywności energetycznej budynków osób objętych świadczeniami socjalnymi;

w Belgii

- program efektywne energetycznie budownictwo.

Oprócz wsparcia inwestycji oferowane są na dużą skalę również programy doradcze, prowadzone przez instytucje publiczne i prywatne, pomagające osobom ubogim osiągać wymagane warunki komfortu przy oszczędnym gospodarowaniu energią, jak na przykład kanadyjski Energy Conservation Assistance Program, oferujący gospodarstwom domowym o niskich dochodach kompleksowe usługi od audytu energetycznego poprzez doradztwo do instalowania energooszczędnych urządzeń.

4.3. Dopłacać do energii czy pomagać w ograniczaniu jej zużycia?

Ministerstwo Gospodarki wprowadziło system wsparcia osób ubogich energetycznie. Jest to forma dopłaty do rachunku za już zużytą energię elektryczną i w zasadzie ta forma pomocy reprezentuje kierunek wsparcia wybrany przez państwo. Wzorując się na przykładach działań

realizowanych w innych krajach, można zastosować inne formy pomocy, które będą skuteczniej niż dopłaty prowadzić do ograniczania ubóstwa energetycznego.

Przede wszystkim nie rozstrzygnięto jednoznacznie zagadnienia kwalifikacji odbiorców do tej grupy. W praktyce system dotyczy osób otrzymujących już dodatek mieszkaniowy, co często jest kryterium niewystarczającym. Istnieje potrzeba znacznej rozbudowy systemu wsparcia osób zagrożonych ubóstwem bądź wykluczeniem energetycznym, a nade wszystko – uruchomienie, na większą niż dotąd skalę i w znacznie szerszym zakresie, nowoczesnego systemu zapobiegania ubóstwu energetycznemu.

Aby zaproponować taki nowoczesny i powszechny model rozwiązywania problemu, należy zastanowić się, w jakim kierunku powinny zmierzać programy pomocy dla osób zagrożonych ubóstwem energetycznym. Spojrzenie z perspektywy gospodarki energią i dostrzeżenie roli pomocy technicznej pozwolą na zaproponowanie nowego podejścia. Wydaje się, że programy pomocy adresowane do osób gorzej sytuowanych, oprócz doraźnego wsparcia w postaci jednorazowych subsydiów, tj. doraźnych dopłat do rachunków, powinny nade wszystko obejmować rozwiązania trwałe, takie jak wymiana sprzętu na energooszczędny czy termomodernizacja budynków. Podobnego typu rozwiązania stosowane są w innych krajach, w tym w USA, w Wielkiej Brytanii, Niemczech, Włoszech i Francji, w ramach programów pomocy dostępnej odbiorcy wrażliwemu.

Potencjalna redukcja rocznego zużycia energii w wyniku wymiany części urządzeń na energooszczędne (przykład opisany w Aneksie 2) w przykładowym gospodarstwie domowym spodziewana jest na poziomie blisko dwukrotnie wyższym niż możliwa, obecnie oferowana, pomoc w postaci dopłat bezpośrednich. A zatem realizacja programu wsparcia efektywności energetycznej u odbiorcy końcowego stanowi właściwe rozwinięcie idei pomocy dedykowanej. Podobnie, zastosowanie nowoczesnych, energooszczędnych technologii budowlanych w budynkach nowych oraz poddawanych termomodernizacji pozwoli na radykalne zmniejszenie kosztów eksploatacji lokali mieszkalnych i w dłuższej perspektywie będzie znacznie bardziej skuteczne niż doraźne dodatki mieszkaniowe adresowane do osób zamieszkujących nieefektywnie energetycznie mieszkania (zob. Aneks 3).

Przykładem wartym zainteresowania jest działalność organizacji Habitat for Humanity. Wg informacji Adama Króla z tej organizacji: „W okresie 1994-2010 na terenie Gliwic organizacja ta wybudowała osiedle mieszkaniowe dla 69 rodzin, zaś w latach 2006-2014 udzieliła pomocy ponad 500 rodzin/osobom przy remontach bądź modernizacjach na terenie Gliwic i okolic (woj. śląskie i opolskie). Pomoc taka jest wykonywana w ramach działalności statutowej odpłatnej, koszty bezpośrednie są zwracane przez beneficjentów w nieoprocentowanych ratach miesięcznych o wysokości dostosowanej do ich sytuacji materialnej. Koszty są minimalizowane dzięki wysokiemu odsetkowi robocizny bezpłatnej (do 75%) oferowanej przez wolontariuszy przybywających z różnych krajów w ramach programu Global Village oraz z polskich korporacji w ramach CSR, a także dzięki wkładowi pracy własnej przyszłych mieszkańców (500-750 godzin)”. Organizacja Habitat for Humanity w projektowaniu posługuje się zasadami zrównoważonego budownictwa i architektury; łącznie wybudowała w Polsce 112 lokali mieszkalnych oraz udzieliła pomocy remontowej ponad 1000 rodzin (Król, 2014).

4.4. Rekomendacje

Ponieważ wyniki ankietyzacji wskazują na słabe rozeznanie problemu ubóstwa energetycznego w gminach, to uważamy, że nie czekając na uzupełnienie informacji w tym zakresie, należy zainicjować działania pomocowe na rzecz najuboższych. Dwie główne kategorie tych działań, które byłyby wykonalne w gminach, przynajmniej do czasu rozpoznania problemu ubóstwa energetycznego w wystarczającym stopniu, to edukacja społeczna i propagowanie skutecznych sposobów zmniejszenia zużycia energii.

Edukacja – jak efektywnie korzystać z tego, co mamy?

W pierwszej kolejności należy przeprowadzić kampanię nagłaśniającą problem, jego wagę i skalę. Następnie bardzo ważne jest rozwijanie programów edukacji społecznej w zakresie efektywnego gospodarowania energią w gospodarstwach domowych, co ma fundamentalne znaczenie dla powodzenia programów obejmujących inwestycje i wszelkie inne nakłady finansowe. Powinno to doprowadzić do zmiany zachowań konsumenckich.

Ograniczenie zużycia energii w gospodarstwach domowych.

Pod tym ogólnym pojęciem należy rozumieć wszelkie działania zmierzające do zmniejszenia zużycia energii w życiu codziennym rodzin, od energii cieplnej używanej do celów grzewczych po energię elektryczną do celów bytowych. W tej kategorii można z kolei wyodrębnić kilka kierunków działań, z których najważniejsze obejmują obszary pokrótce opisane niżej.

Zastępowanie starych urządzeń nowymi energooszczędnymi.

Jak pokazano w Aneksie 2, wymiana powszechnie stosowanych urządzeń, jak źródła światła, urządzenia chłodnicze czy pralki, na nowe, energooszczędne może przynieść lepsze efekty niż dopłaty do rachunku za energię elektryczną. Podobnie wiele drobnych usprawnień, wymiana lub uszczelnienie okien lub drzwi, osuszenie i ocieplenie przemarzających ścian, wymiana lub modernizacja starych urządzeń grzewczych czy też naprawa ciekących kranów i zastosowanie nowoczesnych perlatorów na wylewkach, może w istotny sposób przyczynić się do ograniczenia zużycia i kosztów energii, a także do poprawy warunków mieszkaniowych i wygody w codziennym życiu. Wymiana urządzeń oraz koszty przedsięwzięć niskonakładowych mogłyby być finansowane z wykorzystaniem mechanizmu białych certyfikatów, np. za pomocą opisanej dalej Karty pomocy energetycznej.

Przedsięwzięcia takie mogłyby być również skutecznie wspierane i realizowane przez organizacje pozarządowe i przedsiębiorców (szczególnie przedsiębiorstwa energetyczne) w ramach coraz popularniejszej, społecznej odpowiedzialności biznesu – CSR.

Ciekawym przykładem działania społecznego jest portal czysteogrzewanie.pl, który opiera się na doświadczeniach własnych autorów, zmagających się z niską sprawnością i dużą uciążliwością dla otoczenia kotłów na paliwa stałe. Na portalu można znaleźć wiele prostych, napisanych bardzo przystępnie porad dotyczących wyboru kotłów i skutecznego ich wykorzystania. Są to porady kierowane przede wszystkim do tych, których nie stać na nowe urządzenie lub zmianę nośnika energii.

Termomodernizacja istniejących budynków mieszkalnych.

Termomodernizacja budynków mieszkalnych, również tych, w których zamieszkują osoby zagrożone ubóstwem energetycznym, stanowi problem odrębny i ogólny, dotyczący wszystkich budynków do tej pory niezmodernizowanych. Jest to przedmiot projektów i programów realizowanych w Polsce od lat. Z tego względu dla autorów niniejszego badania jest kwestią oczywistą, że inwestycje w termomodernizację istniejących budynków będą realizowane również w ramach nowego budżetu UE (przygotowywane mechanizmy wsparcia, np. w ramach RPO). Mogą służyć poprawie sytuacji osób ubogich energetycznie, pod warunkiem że problem zostanie dostrzeżony i odpowiednio zaadresowany przez twórców programów.

Wyniki ankietyzacji nie dają jednoznacznych podstaw do sformułowania jakichś szczególnych ani dodatkowych rekomendacji w przedmiotowym zakresie. Zwracamy uwagę, że kłopotliwym problemem może okazać się brak precyzyjnej wiedzy na temat struktury właścicielskiej budynków zamieszkiwanych przez osoby doświadczające ubóstwa energetycznego. Z tego względu nie można jednoznacznie sformułować rekomendacji ani zakresu pomocy dla tej grupy społecznej, jaką stanowią ubodzy energetycznie właściciele domów. Istotną rolę odgrywa tutaj również sposób ogrzewania budynków. Stosowanie najtańszych paliw stałych spalanych w niskiej jakości kotłach znacząco wpływa na jakość powietrza – powstaje problem tzw. niskiej emisji.

Budowa niskoenergetycznych budynków socjalnych.

Osoby znajdujące się w trudnej sytuacji materialnej często zamieszkują budynki komunalne lub socjalne znajdujące się w złym stanie technicznym i nieefektywne energetycznie. Dotyczy to zarówno indywidualnych budynków mieszkalnych, jak i budynków zamieszkania zbiorowego, takich jak ośrodki pomocy, domy samotnej matki i temu podobne. Obecnie wznoszone bądź dogłębnie modernizowane obiekty należy budować już w standardach niskoenergetycznych, które będą obowiązywać po roku 2020 zgodnie z obowiązującymi warunkami technicznymi, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Rozporządzenie..., 2013b). Jak wynika z wielu analiz, koszty eksploatacji indywidualnych budynków mieszkalnych i zamieszkania zbiorowego można znacznie zredukować, jeśli obiekt zostanie od razu zbudowany według standardów energetycznych, które mają obowiązywać od 1 stycznia 2021 roku (a w przypadku budynków publicznych – od początku 2019 roku). Chociaż nakłady inwestycyjne są wówczas nieco wyższe, to koszty eksploatacyjne stają się wyraźnie niższe. Ponieważ opłaty za zamieszkiwanie w takich obiektach, ustanawiane dla użytkowników, są funkcją kosztów eksploatacyjnych budynków, w tym kosztów energii, to budując obiekt w wysokim standardzie w zakresie efektywności energetycznej, z miejsca ustala się niższe koszty zamieszkania i to w długiej perspektywie czasowej.

4.5. Finansowanie

Analiza bieżącej sytuacji pozwala stwierdzić, że dodatki energetyczne wprowadzone zostały w Polsce bardziej po to, aby spełnić wymogi prawa unijnego, niż w celu rozwiązania problemu odbiorcy wrażliwego. Sam system wsparcia został zorganizowany tak, że w wielu przypadkach koszty uzyskania dodatku energetycznego są wyższe niż sam dodatek. Równocześnie brak zachęt, żeby pieniądze z dodatku energetycznego wykorzystywane były na przedsięwzięcia ograniczające zużycie i koszty energii. Ta sytuacja powinna niewątpliwie ulec zmianie.

Proponujemy odstąpienie od łączenia dodatku mieszkaniowego i dodatku energetycznego, ponieważ kryteria dotyczące dodatku mieszkaniowego praktycznie eliminują ludność wiejską z grona potencjalnych adresatów dodatku energetycznego.

W związku z tym, że istnieje możliwość udzielania pomocy finansowej w formie bonów, niektóre samorządy udzielają pomocy społecznej w 100% w takiej formie. Jest to dobre rozwiązanie, które przy pewnej modyfikacji mogłoby pozwolić na uruchomienie systemu wsparcia, w ramach którego otrzymane pieniądze można by wykorzystywać jedynie na ściśle określone cele – opłaty za energię, zakup wybranych urządzeń energooszczędnych, zakup materiałów budowlanych do termomodernizacji, opłaty za usługi energetyczne.

Wykorzystanie istniejących i projektowanych funduszy i mechanizmów wspierania poprawy efektywności energetycznej i termomodernizacji budynków wydaje się najlepszą formą pomocy. Trzeba jednak takie działania adresować wyraźnie i konkretnie do odbiorców ubogich energetycznie lub zagrożonych tym zjawiskiem. I tak na przykład Krajowy Fundusz Termomodernizacji i Remontów, Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz fundusze wojewódzkie na dużą skalę wspierają projekty termomodernizacyjne. Brakuje jednak w ich działaniach szczególnych preferencji dla osób ubogich, a często warunki udzielania wsparcia (np. za pośrednictwem banków) wręcz uniemożliwiają osobom ubogim dostęp do finansowania.

Postulujemy w szczególności modyfikację systemu udzielania premii termomodernizacyjnych i remontowych w taki sposób, aby mogły trafić do osób rzeczywiście potrzebujących wsparcia. Szczegółowe propozycje rozwiązań w zakresie finansowania przedsięwzięć energooszczędnych zostały przedstawione w pracy: A. Węglarz, G. Kubalski, D. Owczarek, *Propozycje mechanizmów wsparcia procesu przeciwdziałania zjawisku ubóstwa energetycznego w Polsce*, InE, Warszawa 2014 (zob. także: Finansowanie... www.finsh.eu). Autorzy propozycji zwracają uwagę na ich najważniejsze aspekty, cele i uwarunkowania. Oto skrót ich prezentacji.

Aspekt techniczny:

A. Termomodernizacja (izolacja termiczna budynku, wymiana stolarki okiennej, instalacja centralnego ogrzewania itp.):

- modyfikacja mechanizmu przyznawania premii termomodernizacyjnej w ramach Funduszu Termomodernizacyjnego polegająca na zwiększeniu wartości premii dla gospodarstw ubogich energetycznie;
- wprowadzenie gwarancji finansowych np. przez Bank Gospodarstwa Krajowego w przypadku kredytu na cele termomodernizacyjne dla najbiedniejszych wspólnot mieszkaniowych czy spółdzielni;
- w przypadku najbiedniejszych wspólnot i spółdzielni mieszkaniowych należy rozważyć zawieszenie obowiązku zaciągania kredytu w procesie przyznawania premii termomodernizacyjnej bądź zawieszenie progu minimalnej efektywności (25%) inwestycji termomodernizacyjnej;
- większe dofinansowanie termomodernizacji mieszkań komunalnych (formuła dotacji bezpośrednich dla samorządów lub formuła konkursowa organizowana np. w ramach gminnych programów rewitalizacji, finansowana ze środków RPO i innych, jak np. JESSICA);
- budowa energooszczędnych mieszkań komunalnych;
- realizowanie programów podłączenia mieszkań (nie tylko komunalnych) do lokalnej sieci ciepłej;

- kompleksowe rozwiązanie w postaci grantów dla organizacji pozarządowych, które przeprowadzają proces inwestycji w efektywność energetyczną, ale prowadzą jednocześnie działania edukacyjne i doradcze;
- modyfikacja systemu białych certyfikatów polegająca na tym, że przedsiębiorstwa energetyczne będą mogły być zwolnione z uczestnictwa w przetargu o białe certyfikaty, jeśli pokryją część kosztów inwestycji w efektywność energetyczną realizowanych w ubogich energetycznie gospodarstwach domowych. Inwestycje te mogą mieć różnoraki charakter: termomodernizacja (lub jej elementy), wymiana urządzeń na efektywne energetycznie (żarówki, AGD) itp.

B. Wymiana urządzeń na efektywne energetycznie.

Urządzenia (RTV, AGD, żarówki itp.) są własnością prywatną gospodarstw domowych i dlatego dyskusyjne jest wspieranie ich w zakupie tych urządzeń. Jedynym rozwiązaniem w tym zakresie może być motywowanie przedsiębiorstw branży energetycznej do działań korzystnych dla ubogich energetycznie odbiorców w zamian za otrzymywanie białych certyfikatów w formie zmodyfikowanej.

Aspekt ekonomiczny:

A. Opracowanie skutecznego instrumentu w postaci zasiłku na pokrycie wydatków na cele energetyczne.

Obecnie istniejący dodatek energetyczny wymaga ewaluacji zarówno co do swojej trafności (zasięg przedmiotowy), jak i efektywności. W konsekwencji powinien on być zmodyfikowany lub zastąpiony nowym instrumentem.

B. Wsparcie w spłacie zaległości w opłatach za energię.

Ośrodki pomocy społecznej w kooperacji z przedsiębiorstwami dostarczającymi energię powinny wypracowywać indywidualne plany spłat zadłużenia gospodarstw domowych. Sytuacje te powinny być rozpatrywane indywidualnie i – jeśli to konieczne – należy je wpisywać w szerszy kontekst usług społecznych, np.: kontrakt socjalny, łączenie z dodatkami celowymi lub właściwym wykorzystaniem zasiłku na pokrycie kosztów energetycznych (tzn. zmodyfikowany lub zastąpiony zasiłek energetyczny). Należy powstrzymać się od rygorystycznego egzekwowania należności (co zresztą jest intencją Dyrektywy 2009/72/WE mówiącej o systemie zabezpieczenia odbiorców wrażliwych), które można interpretować w kategoriach „kary za ubóstwo” implementowanej zamiast wsparcia w wychodzeniu z wykluczenia społecznego.

Aspekt społeczny i świadomościowy:

Prowadzenie akcji informacyjnych skierowanych przede wszystkim do gospodarstw ubogich energetycznie na temat różnych aspektów efektywności energetycznej i możliwości wsparcia w radzeniu sobie z tym problemem (termomodernizacja, wymiana urządzeń, dodatek/ zasiłek energetyczny, używanie urządzeń pobierających mniej energii). Mogą być one prowadzone przez samorządy, ośrodki pomocy społecznej, organizacje pozarządowe, a finansowane z różnych źródeł: przez przedsiębiorstwa energetyczne, samorządy (obecne granty na edukację ekologiczną), RPO, Fundusz Efektywności Energetycznej (który jest elementem modyfikacji systemu białych certyfikatów).

Prowadzenie doradztwa w podnoszeniu efektywności energetycznej ubogich energetycznie

gospodarstw domowych nie tylko w instytucjach (samorządy, ośrodki pomocy społecznej, instytucje kultury), ale również w formie środowiskowej w samej społeczności lokalnej, gdzie występuje problem. W tym drugim przypadku skuteczne będą zakorzenione lokalnie organizacje pozarządowe kooperujące z instytucjami samorządowymi.

Wspominane już wcześniej rozwiązania o charakterze kompleksowym, polegające na przeprowadzeniu przez organizację pozarządową procesu inwestycji termomodernizacyjnej połączonej z edukacją ekologiczną.

Niewątpliwie w projektach dotyczących ograniczania ubóstwa energetycznego można wykorzystać ideę społecznej odpowiedzialności biznesu, czyli CSR. Szczególnie dużo można by osiągnąć, gdyby w działania aktywnie włączyły się przedsiębiorstwa energetyczne. Planowane zmiany w systemie białych certyfikatów powinny zapewnić środki na takie przedsięwzięcia. Rozwój usług energetycznych i realizacja inwestycji w formule partnerstwa publiczno-prywatnego, oparte na kontraktach o efekt energetyczny, mogłyby przynieść wymierne efekty szczególnie w przypadku nowych inwestycji, takich jak np. budynki socjalne.

4.6. Karta Pomocy Energetycznej

Opisane powyżej sposoby wspierania osób ubogich energetycznie nie gwarantują sukcesu. Dopłaty do rachunków za energię nie dają wystarczającej motywacji do oszczędzania energii. Istniejące i planowane fundusze skierowane na poprawę efektywności energetycznej i termomodernizację z natury preferują kompleksowe, dobrze przygotowane projekty, które będą odpowiednio zabezpieczone finansowo i realizowane przez wiarygodnych beneficjentów. Osoby ubogie energetycznie niewątpliwie potrzebują wsparcia finansowego, ale kluczem do sukcesu jest także wykorzystanie wsparcia, żeby trwale poprawić ich sytuację. Bedzie to możliwe jedynie wtedy, gdy skutecznie pokaże się, jakie działania podjąć, i udzieli się wsparcia na realizację konkretnych działań. Jesteśmy przekonani, że często te przedsięwzięcia mogą być przedsięwzięciami niskonakładowymi.

Istotnym czynnikiem powodzenia powinno być odbiurokratyzowanie procesu, ograniczenie do minimum kosztów transakcyjnych i wykorzystanie wszystkich korzyści, jakie daje skala działania. Wzorując się na różnego typu kartach usług miejskich i kartach płatniczych, należałoby zastanowić się, czy nie wykorzystać takiego środka technicznego do uruchomienia systemu wsparcia dla osób ubogich energetycznie. Atutem takiego rozwiązania byłaby możliwość przekazywania pomocy (np. dodatku energetycznego) na konkretny cel – zapłata za energię, zakup urządzenia lub materiałów, zapłata za usługę. W przypadku urządzeń, materiałów i usług można by w prosty sposób wpływać na to, jakie towary, urządzenia lub usługi będą dostępne i na jakich warunkach. Przykładowo, jeżeli na listę dostępnych urządzeń miałyby być wprowadzone źródła światła, to do producenta urządzeń i administratora systemu należałoby określić wymaganych parametrów techniczno-ekonomicznych (klasa energetyczna, cena, gwarancja) i ich weryfikacja. Byłoby również możliwe określenie zryczałtowanych efektów energetycznych lub środowiskowych, jakie uzyskamy w wyniku zastosowania takiego źródła światła w gospodarstwie domowym.

Karta powinna również upoważniać do skorzystania z pomocy doradczej i szkoleń. Można przyjąć, że warunkiem uzyskania prawa zakupu określonych materiałów termoizolacyjnych byłoby np. skorzystanie ze szkolenia dotyczącego zasad termomodernizacji budynków.

Takie narzędzie, dając wymierne wsparcie, umożliwiłoby kierowanie pomocy do rzeczywiście potrzebujących i zachęciłoby do zaangażowania w działania energooszczędne. Proces nie wymagałby nadmiernego obiegu dokumentów pomiędzy stronami, nie byłyby konieczne audyty energetyczne ani sprawozdania z realizacji zadania i uzyskanych efektów. Wszystkie dane niezbędne do rozliczenia operator uzyskiwałby z systemu, np. dane o szacunkowej oszczędności energii lub unikniętej emisji zanieczyszczeń.

Karta Pomocy Energetycznej mogłaby stanowić również narzędzie rozwoju lokalnego rynku usług energetycznych. Nietrudno wyobrazić sobie, że przyczyniłaby się do pomnożenia miejsc pracy, a dzięki temu mogłoby znaleźć pracę również beneficjenci pomocy.

5. Podsumowanie

Trzeba zdawać sobie sprawę z tego, że wprowadzenie skutecznych mechanizmów walki z ubóstwem energetycznym, po jego dogłębnym rozeznaniu, jest zadaniem bardzo trudnym i zapewne zajmie wiele lat. Taka konstatacja wynika z otrzymanych ankiet i orientacji, nawet pobieżnej, jaki jest stan faktyczny i praktyka w tym zakresie. Działania zmierzające do likwidacji ubóstwa i wykluczenia energetycznego są trudne zarówno ze względu na nieodzowność woli politycznej, jak i konieczność nowej legislacji. Ponadto dokuczliwy jest brak lobby grupy interesów. Tylko konsekwentne działanie może przynieść odczuwalne rezultaty.

Rośnie szansa na wywołanie publicznej debaty o problemie ubóstwa energetycznego. Przy okazji odpowiednio zainicjowanej kampanii informacyjnej należałoby zastanowić się nad tym, jak odejść od rozwiązań czysto urzędniczych, a rozwinąć edukację i system zachęt na szczeblu i lokalnym, i krajowym. Można w tym względzie liczyć na silne wsparcie ze strony zaangażowanych gmin, które pomogą przekonać urzędników na poziomie ministerialnym.

Wszystkie działania powinny zostać poprzedzone rzetelnymi badaniami, dlatego należy podkreślić znaczenie następującego wniosku Dominika Owczarka:

„Powtarzanie zainicjowanego przez InE i FEWE badania w określonych odstępach czasu może być doskonałym narzędziem diagnostycznym służącym monitoringowi zmian w działaniach prowadzonych przez gminy, jak również barometrem świadomości istnienia tego problemu na swoim obszarze” (Owczarek, 2014).

6. Bibliografia

- Bucko, 2014 P. Bucko, *Koreferat do opracowania „Ubóstwo energetyczne. Wyniki badania ankietowego oraz propozycje dotyczące pomocy osobom ubogim energetycznie”*. Warszawa, grudzień 2014
- Diagnoza . . . , 2013 *Diagnoza społeczna 2013 – Warunki i jakość życia Polaków*, praca zbiorowa, red. Janusz Czapirski, wyd. Contemporary Economics, Quarterly of University of Finance and Management in Warsaw, vol. 7, September 2013, Special Issue
- Dyrektywa . . . , 2009 Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady 2009/72/WE z dnia 13 lipca 2009 r. dotycząca wspólnych zasad rynku wewnętrznego energii elektrycznej i uchylająca dyrektywę 2003/54/WE
- Efektywność . . . , 2012 *Efektywność wykorzystania energii w latach 2000-2010*, GUS, Warszawa, 2012
- Figaszewska, 2009 I. Figaszewska, *Ubóstwo energetyczne – co to jest?*, „Biuletyn Urzędu Regulacji Energetyki”, nr 5 (67), 1 września 2009
- Finansowanie . . . *Finansowanie i narzędzia pomocowe ubóstwa energetycznego w budownictwie komunalnym*, materiały projektu FINSH EIE-07-146, www.finsh.eu
- Król, 2014 A. Król, *Koreferat do opracowania „Ubóstwo energetyczne. Wyniki badania ankietowego oraz propozycje dotyczące pomocy osobom ubogim energetycznie”*. Warszawa, grudzień 2014
- Kubalski, 2014 G. Kubalski, *Koreferat do do opracowania „Ubóstwo energetyczne. Wyniki badania ankietowego oraz propozycje dotyczące pomocy osobom ubogim energetycznie”*. Warszawa, grudzień 2014
- Kujarczyk, 1994 S. Kujarczyk, *Elektroenergetyczne sieci rozdzielcze*, tom 2, PWN, Warszawa 1994
- Obwieszczenie . . . , 2014 Obwieszczenie Ministra Gospodarki z 28 listopada 2013 r. w sprawie wysokości dodatku energetycznego obowiązującego od dnia 1 stycznia 2014 r. do 30 kwietnia 2014 r.
- Oszacowanie . . . , 2006 *Oszacowanie potencjału zmniejszenia zużycia energii elektrycznej w gospodarstwach domowych w Polsce*, FEWE, Katowice 2006
- Owczarek, 2014 D. Owczarek, *Koreferat do opracowania „Ubóstwo energetyczne. Wyniki badania ankietowego oraz propozycje dotyczące pomocy osobom ubogim energetycznie”*. Warszawa, grudzień 2014
- Projekt . . . , 2014 Projekt Polityki Energetycznej Polski do roku 2050, wersja 0.1, Warszawa, sierpień 2014
- Rozporządzenie . . . , 2013a Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 26 kwietnia 2013 r. w sprawie sposobu przeprowadzania wywiadu środowiskowego, wzoru kwestionariusza wywiadu oraz oświadczenia o stanie majątkowym wnioskodawcy i innych członków gospodarstwa domowego, a także wzoru legitymacji pracownika upoważnionego do przeprowadzenia wywiadu (Dz.U. z 2013 poz. 589)
- Rozporządzenie . . . , 2013b Rozporządzenie Ministra Transportu, Budownictwa i Gospodarki Morskiej z dnia 5 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać budynki i ich usytuowanie (Dz.U. z 2013 poz. 926)
- Stępnik, Tomaszewska, 2014 A. Stępnik, A. Tomaszewska, *Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna – analiza problemu i rekomendacje*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa, 2014
- Sytuacja . . . , 2014 Sytuacja gospodarstw domowych w 2013 r. w świetle wyników badania budżetów gospodarstw domowych, GUS, Warszawa, 2014
- Ustawa . . . , 2001 Ustawa z dnia 21 czerwca 2001 r. o dodatkach mieszkaniowych (Dz.U. z 2013 r. poz. 966)
- Ustawa . . . , 2013 Ustawa z dnia 26 lipca 2013 r. o zmianie ustawy – Prawo energetyczne oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 984)
- Węglarz, Kubalski, Owczarek, 2014 A. Węglarz, G. Kubalski, D. Owczarek, *Propozycje mechanizmów wsparcia procesu przeciwdziałania zjawisku ubóstwa energetycznego w Polsce*, Instytut na rzecz Ekorozwoju, Warszawa, 2014
- Wpływ . . . , 2012. *Wpływ na rynek pracy programu głębokiej modernizacji energetycznej budynków w Polsce*, The Center for Climate Change and Sustainable Energy Policy Central European University, 2012
- Zużycie . . . , 2012 *Zużycie energii w gospodarstwach domowych w 2009 r.*, GUS, Warszawa, 2012

7. ANEKSY

7.1. Aneks 1. Ankietyzacja gmin - kwestionariusze

Pismo przewodnie

Szanowni Państwo,

Fundacja na rzecz Efektywnego Wykorzystania Energii (FEWE) i Instytut na rzecz Ekorozwoju (InE) realizują projekt dotyczący ubóstwa energetycznego, celem którego jest opracowanie propozycji rozwiązań pomocnych samorządom w ich lokalnych działaniach na rzecz poprawy warunków życia i sytuacji finansowej gospodarstw domowych o niskich dochodach, a zwłaszcza odbiorców wrażliwych energetycznie.

W celu przygotowania wyżej wymienionych rozwiązań potrzebujemy informacji od Państwa. Część z nich to informacje publiczne – w załączeniu znajdą więc Państwo zestaw pytań dotyczących informacji publicznej. Druga część to ankieta, o której wypełnienie chcielibyśmy Państwa poprosić, aby usłyszeć Państwa opinie i rekomendacje.

Na bazie odpowiedzi udzielonych w obu dokumentach przygotujemy diagnozę sytuacji i propozycje scenariuszy rozwiązań uwzględniających Państwa potrzeby. Zostaną one następnie przedstawione rządowi, posłom i senatorom, a także wszystkim innym podmiotom, które uczestniczą w procesie tworzenia polityk, rozwiązań prawnych i finansowych w Polsce w zakresie pomocy społecznej i energetyki. W szczególności dzięki współpracy z agendami rządowymi propozycje nasze będą wykorzystane przy pracach nad projektem nowej ustawy o efektywności energetycznej.

Zjawisko ubóstwa energetycznego to poważny i wielowymiarowy problem. Dotyka on nie tylko aspektów finansowych i społecznych, ale również zdrowotnych czy rozwojowych. W związku ze stale rosnącymi cenami nośników energii oraz z pogłębiającą się złą sytuacją materialną rodzin, jego zasięg systematycznie rośnie. W Polsce nie wprowadzono jeszcze prawnej definicji ubóstwa energetycznego, ale można powiedzieć, że mamy z nim coraz częściej do czynienia. Z czym wiąże się zjawisko ubóstwa energetycznego? To brak środków do utrzymania odpowiedniego komfortu cieplnego w budynku i do opłacenia rachunków za media energetyczne, w tym zakup opału, który często wiąże się z mieszkaniem w budynku o złych standardach energetycznych. W konsekwencji osoby o niskich dochodach muszą wydawać coraz więcej środków na ogrzanie coraz bardziej nieefektywnych domów czy mieszkań. To taka samozaciskająca się pętla. W ostateczności osoby te często stają przed wyborem: czy kupić żywność, czy opał i zapłacić rachunki, ponieważ środków na wszystko zaczyna brakować. Co więcej, ubóstwo energetyczne sprzyja rozwojowi chorób układu oddechowego i chorób psychicznych, pogłębia problemy edukacyjne, prowadzi do utraty zatrudnienia i w konsekwencji do wykluczenia społecznego.

Gdyby w Polsce przyjąć do badań niedawno wprowadzoną brytyjską definicję ubóstwa energetycznego (ponad 10% dochodu wydawane na cele energetyczne), to okazałoby się, że w Polsce ponad 40% społeczeństwa jest zagrożonych bądź żyje w sytuacji ubóstwa energetycznego, co w głównej mierze wynika z wysokiej ceny paliw i niskiej efektywności energetycznej wielu mieszkań w Polsce (dużo starych i zdegradowanych zasobów mieszkaniowych). Gdyby z kolei przyjąć, że w sytuacji ubóstwa energetycznego są wszystkie osoby otrzymujące dodatek energetyczny, a więc odbiorcy wrażliwi, to uwzględnilibyśmy tylko mały wycinek grupy, do której powinno zaliczyć się osoby w sytuacji ubóstwa energetycznego.

Dla takich osób problem z płaceniem za energię elektryczną, czego w głównej mierze dotyczy dodatek energetyczny, jest tylko jednym z wielu problemów. W szczególności mają oni bowiem trudności z ogrzewaniem domu/mieszkania i dostępem do ciepłej wody użytkowej. Co więcej, aby otrzymać dodatek energetyczny, trzeba w pierwszej kolejności być beneficjentem dodatku mieszkaniowego, którego otrzymanie obwarowane jest surowymi regułami.

Gros ubogich energetycznie osób – o dochodach wyższych niż wymagane do otrzymania dodatku mieszkaniowego bądź żyjących na większej powierzchni mieszkaniowej niż limit przewidziany do otrzymania tego dodatku – znajduje się poza systemem jakiegokolwiek wsparcia i staje się coraz bardziej wykluczone społecznie. A to przekłada się na nastroje społeczne, lokalne bezpieczeństwo i rozwój gospodarczy.

Dlatego na potrzeby tego badania przyjęliśmy następującą definicję ubóstwa energetycznego: za gospodarstwa ubogie energetycznie uważamy te, w których wydatki na cele energetyczne stanowią ponad 20% wszystkich wydatków gospodarstwa domowego.

Jednocześnie informujemy, że niniejsze badanie ma za zadanie przybliżyć i oszacować zjawisko ubóstwa energetycznego, którego pełny obraz jest znacznie bardziej złożony i obejmuje również takie kwestie, jak m.in. komfort cieplny oraz dyspozycyjność pozostałości budżetu domowego po uiszczeniu opłat za energię.

Naszym zdaniem dodatek energetyczny jest jednym z potrzebnych rozwiązań, jednakże nie powinno to być jedyne rozwiązanie. Niezbędne są również inwestycje mające na celu zwiększenie efektywności energetycznej, a co za tym idzie zmniejszenie zużycia energii w gospodarstwach domowych, zwłaszcza w tych zagrożonych ubóstwem energetycznym.

Trzeba testować, co się najlepiej sprawdza, adaptować dobrze funkcjonujące instrumenty z innych krajów i szukać nowych, własnych rozwiązań. Co więcej, stworzenie odpowiednich rozwiązań będzie mogło służyć do sięgnięcia po środki z nowej perspektywy finansowej Unii Europejskiej, gdzie aspekt poprawy efektywności energetycznej jest jednym z ważniejszych.

Aby zaproponowane rozwiązania były skuteczne i miały długofalowy efekt, potrzebny nam Państwa głos i opinie. Dlatego będziemy bardzo wdzięczni za udzielenie odpowiedzi na pytania zawarte w ankietach przygotowanych dla Państwa w ramach naszego projektu.

Prośba do gmin o udzielenie informacji publicznej

Na potrzeby niniejszego badania przyjmuje się próg:

20% wydatków na cele energetyczne w stosunku do wszystkich wydatków gospodarstwa domowego. Badanie pozostaje przybliżeniem / szacunkiem zjawiska ubóstwa energetycznego, którego pełny obraz jest znacznie bardziej złożony, gdyż obejmuje również m.in. kwestie komfortu cieplnego oraz dyspozycyjności pozostałości budżetu domowego po uiszczeniu opłat za energię.

- Czy problem ubóstwa energetycznego mieszkańców został zdiagnozowany na terenie JST? Jeśli tak, to w oparciu o jakie dane został oszacowany i jaki jest jego zasięg? Jeśli tak, to z jakich form wsparcia ze strony instytucji publicznych i niepublicznych mogą korzystać osoby ubogie energetycznie na terenie JST?

- Ile/jaki procent gospodarstw domowych na terenie JST mógłby zostać zakwalifikowany do grupy zagrożonej ubóstwem energetycznym, gdyby zastosowano ww. definicję ubóstwa energetycznego (czyli ponad 20% wydatków ponoszone na cele energetyczne, w stosunku do wszystkich wydatków ponoszonych przez gospodarstwo domowe)?
- Jaki procent mieszkańców gminy korzysta z pomocy społecznej, w tym z dodatku energetycznego dla odbiorcy wrażliwego?
- Jakie grupy osób (potencjalnie lub realnie) korzystają z tego rodzaju pomocy?
- Jakiego rodzaju jest to pomoc (pieniądze, upusty, karta *pre-paid*, pomoc rzeczowa, informacja/doradztwo)?
- Jakie środki w skali rocznej przeznaczono na ten cel?
- W jakim typie zabudowy mieszkają osoby otrzymujące ww. zasiłki?
- Proszę podać, gdzie mieszkają osoby otrzymujące ww. zasiłki w podziale na poniższe kategorie zabudowy (w %):
 - budynki komunalne,
 - budynki socjalne,
 - budynki wielorodzinne inne niż dwie powyższe kategorie,
 - domy jednorodzinne.
- Jaki jest stan techniczny tych budynków, jeśli chodzi o ich własności termoizolacyjne?
- Czy prowadzone są inne działania przeciwdziałające ubóstwu energetycznemu, np. doradztwo w zakresie oszczędzania energii, termomodernizacja budynków komunalnych?
- Jaka była skala finansowa przedsięwzięć wspomagających mieszkańców w zakresie redukcji ubóstwa energetycznego i poprawy jakości życia w aspekcie ogrzewania (np. w mln zł/rok lub w minionych 5/10 latach łącznie)?
- Jakie były efekty tych działań? Np. zmniejszenie zużycia paliw (t/rok), energii (kWh/rok) lub ciepła (GJ/rok itp.).
- Czy w ostatnich 10 latach JST realizowała wzorcowe inwestycje dotyczące efektywności energetycznej (np. wymianę sprzętu lub oświetlenia na energooszczędne) i równocześnie wspomagała mieszkańców w dziedzinie termomodernizacji budynków lub modernizacji systemów ogrzewania, w celu bardziej racjonalnego korzystania z energii i obniżenia płaconych rachunków? (proszę przedstawić przykłady takich działań).
- Czy JST posiada aktualne założenia do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe, plan gospodarki niskoemisyjnej lub plan na rzecz zrównoważonej energii?
- Jeśli w dokumentach wymienionych w p. 1.10 zaplanowano działania w zakresie ograniczenia ubóstwa energetycznego, to proszę podać jakie. Które z nich zrealizowano lub wpisano do wieloletniego planu inwestycyjnego gminy?
- Czy na terenie JST prowadzone były lub są działania adaptacyjne do zmian klimatu? Jeśli tak, jakie?

Ankieta – pytania o opinię i rekomendacje

- Jakie problemy utrudniają zdiagnozowanie skali zjawiska ubóstwa energetycznego w gminie?
- Jakiego typu rozwiązania JST rekomendowałaby jako dodatkowe lub skuteczniejsze od istniejących narzędzi pomocy w rozwiązywaniu problemu ubóstwa energetycznego? (np. fundusz odnawialny, dotacje, umorzenia zobowiązań itp.)
- Co i kto jest potrzebny, aby takie działania można było wdrożyć?
- W jaki sposób JST identyfikuje cele i dociera z pomocą do osób zagrożonych ubóstwem energetycznym? Kogo JST angażuje w ten proces?
- Jakie, zdaniem JST, realne zapisy w zakresie pomocy osobom zagrożonym ubóstwem energetycznym powinny znaleźć odzwierciedlenie w ustawie o efektywności energetycznej oraz w systemie białych certyfikatów, zgodnie z Dyrektywą UE w sprawie efektywności energetycznej, która powinna zostać implementowana do polskiego prawa do 5 czerwca 2014 roku?
- Czy i w jaki sposób zdaniem JST rozwiązywanie problemów dotyczących ubóstwa energetycznego można realizować we współpracy z innymi gminami, na poziomie powiatowym, wojewódzkim i krajowym?
- Czy JST już takie działania realizowała? Z jakim skutkiem?
- Czy i w jaki sposób w realizację inwestycji adresowanych do gospodarstw ubogich energetycznie powinny być zaangażowane na terenie gminy przedsiębiorstwa energetyczne, dystrybutorzy i dostawcy energii oraz przedsiębiorstwa świadczące usługi w zakresie efektu energetycznego (czyli firmy typu ESCO)?
- Czy JST byłaby zainteresowana współpracą z takimi podmiotami w przyszłości i w jakim zakresie/w jakiej formie?
- Jakiego rodzaju instrumenty finansowe, legislacyjne i inne powinny, zdaniem JST, wspierać pracę samorządów, w celu realizacji działań z zakresu pomocy osobom zagrożonym ubóstwem energetycznym?
- Czy JST dysponuje swoim/międzygminnym systemem transportu publicznego w skali lokalnej?
- Czy w tym systemie gminnym istnieją preferencje dla osób ubogich?
- Czy ceny paliw stanowią barierę dla rozwoju sprawnej komunikacji publicznej w gminie ?

7.2. Aneks 2. Założenia i analiza obliczeń zużycia energii elektrycznej w gospodarstwach domowych

Przedstawione poniżej dane i kalkulacje służą do orientacyjnego oszacowania możliwości redukcji kosztów użytkowania energii na cele grzewcze i bytowe, w celu oszacowania opcji pomocowych, które mogłyby być wdrażane na szczeblu gmin w Polsce.

Przeciętne gospodarstwo domowe zużywa 1303,1 kWh/r (*Oszacowanie...*, 2006). Analizując strukturę zużycia energii elektrycznej takiego gospodarstwa domowego (zob. Tabela A1), możemy wyodrębnić urządzenia najbardziej wpływające na wysokość rachunków za energię.

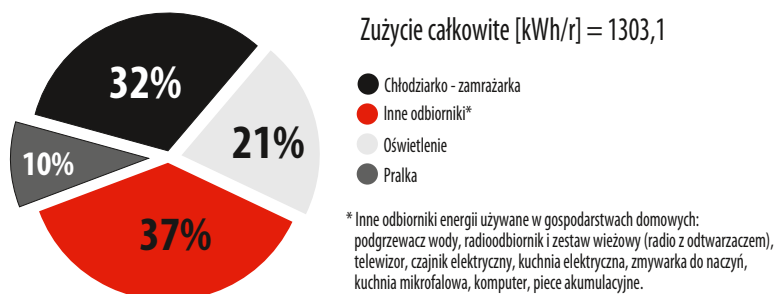
Tabela A1: Struktura zużycia energii elektrycznej przez przeciętne gospodarstwo domowe

Rodzaj urządzenia	Przeciętne zużycie energii [%]
Chłodziarko-zamrażarka	32,1
Oświetlenie	20,7
Pralka	10,4
Radioodbiornik i zestaw wieżowy (radio z odtwarzaczem)	7,6
Telewizor	6,9
Pieczę akumulacyjne	6,2
Czajnik elektryczny	6,1
Podgrzewacz wody	4,2
Komputer	2,8
Kuchnia mikrofalowa	2,2
Zmywarka do naczyń	0,6
Kuchnia elektryczna	0,3

Źródło: Oszacowanie potencjału zmniejszenia zużycia energii elektrycznej w gospodarstwach domowych w Polsce, FEWE, Katowice 2006

Zużycie energii przez oświetlenie, chłodziarko-zamrażarkę i pralkę wyodrębniono na potrzeby dalszej analizy jako odbiorniki energii stanowiące najbardziej powszechne elementy wyposażenia mieszkań i odpowiadające za ponad 60% zużycia energii. Strukturę użycia i zużycie energii w tradycyjnym gospodarstwie domowym przedstawiono na wykresie A1.

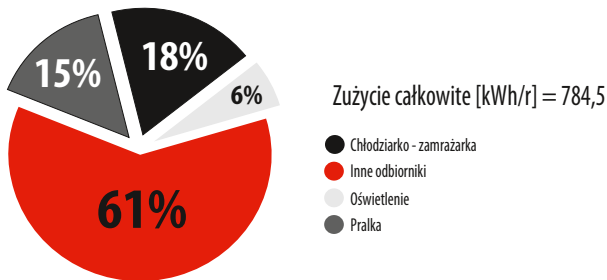
Wykres A1. Struktura i ilość zużytej energii w tradycyjnym gospodarstwie domowym, wyposażonym w stary sprzęt

Źródło: Oszacowanie potencjału zmniejszenia zużycia energii elektrycznej w gospodarstwach domowych w Polsce, FEWE, Katowice 2006

Można założyć, że w ubogich gospodarstwach około 50% chłodziarko-zamrażarek i pralek ma 10 i więcej lat. Można również założyć, że efektywność energetyczna tego sprzętu odpowiada klasie D, a nawet klasom niższym. Zastąpienie tradycyjnych pralek, lodówek i sprzętu oświetleniowego przez urządzenia o wysokiej efektywności energetycznej kryje w sobie największy potencjał oszczędności – w obszarze dóbr, które można uznać za niezbędne do godziwego życia. Pozostałe urządzenia, objęte wspólną kategorią *Inne odbiorniki*, są co prawda zdobyczami cywilizacji technicznej, ale z pewnością nie są niezbędne do życia. A zatem uwagę w zakresie umożliwienia osiągnięcia oszczędności energii dla najuboższych należy skupić na trzech wyszczególnionych kategoriach urządzeń: oświetleniu, chłodziarko-zamrażarkach i pralkach. Zastosowanie nowoczesnych energooszczędnych urządzeń w tych kategoriach mogłoby zmniejszyć roczne zużycie energii elektrycznej przez gospodarstwo domowe o 40% – do 784,5 kWh. Struktura zużycia energii elektrycznej przez takie gospodarstwo została przedstawiona na Wykresie A2. Roczna oszczędność energii elektrycznej to 518,6 kWh, czyli od 15% do 92% więcej niż ilość energii objętej dopłatami w ramach obecnego systemu wsparcia.

Wykres A2. Struktura i ilość zużytej energii po wprowadzeniu nowoczesnego oświetlenia oraz nowej generacji pralki i chłodziarko-zamrażarki, przy niezmiennych pozostałych odbiornikach

Źródło: Oszacowanie potencjału zmniejszenia zużycia energii elektrycznej w gospodarstwach domowych w Polsce, FEWE, Katowice 2006

7.3. Aneks 3. Przykładowe obliczenie skali oszczędności – niskoenergetyczny budynek wielorodzinny i budynek socjalny

Koszty eksploatacji budynków mieszkalnych i budynków zamieszkania zbiorowego można znacznie zredukować, jeśli obiekt zostanie zbudowany od podstaw według wyższych standardów energetycznych, które mają obowiązywać od 1 stycznia 2021 roku (w przypadku budynków zajmowanych przez władze publiczne oraz będących ich własnością przepisy te będą obowiązywać od 1 stycznia 2019 roku). Wprawdzie nakłady inwestycyjne są nieco wyższe, ale za to koszty eksploatacyjne wyraźnie mniejsze. Jeśli opłaty za przebywanie w takich obiektach, ustanawiane dla użytkowników, są funkcją kosztów eksploatacyjnych budynków, w tym kosztów energii, to budując obiekt w wysokim standardzie w zakresie efektywności energetycznej, z miejsca ustala się niższe koszty mieszkania i to w długiej perspektywie czasowej. Korzyści energetyczne płynące z takiego sposobu pomocy najbardziej potrzebującym mieszkańcom gmin są znaczne i stosunkowo łatwe do wykazania.

Przykładowo, zgodnie z obowiązującymi przepisami, maksymalne wartości wskaźnika zapotrzebowania budynku na nieodnawialną energię pierwotną do ogrzewania, wentylacji i przygotowania ciepłej wody użytkowej (EP_{h+w}) wynoszą:

- dla budynków mieszkalnych wielorodzinnych **105 [kWh/(m² rok)],**
- dla budynków zamieszkania zbiorowego **95 [kWh/(m² rok)].**

Natomiast od 1 stycznia 2021 roku, a w przypadku budynków zajmowanych przez władze publiczne oraz będących ich własnością od 1 stycznia 2019 roku, wymagania będą ostrzejsze i będą wynosić odpowiednio 65 [kWh/(m² rok)] i 75 [kWh/(m² rok)]. Czyli zużycie energii w budynkach mieszkalnych wielorodzinnych ma być o 38% mniejsze, a w budynkach zamieszkania zbiorowego mniejsze o ponad 21%.

Skalę oszczędności można oszacować analizując dwa konkretne przypadki budynków.

1. Ośrodek Wczesnej Interwencji oraz Ośrodek Rehabilitacyjno-Edukacyjno-Wychowawczy

Budynek o planowanej powierzchni użytkowej 2497 m² i wskaźniku zapotrzebowania na energię 110,6 [kWh/(m² rok)], zaprojektowany i zbudowany według obowiązujących obecnie przepisów, będzie zużywał rocznie 276 137 kWh energii elektrycznej i gazu ziemnego, których koszt wyniesie 97,4 tys. zł na rok. Ten sam budynek wzniesiony z uwzględnieniem przyszłych wymagań będzie zużywał rocznie 219 462 kWh energii elektrycznej i gazu ziemnego, których koszt wyniesie 69,1 tys. zł. Czyli oszczędności wyniosą 28,3 tys. zł w ciągu roku przy dodatkowych nakładach inwestycyjnych na poziomie 148 tys. zł.

2. Budynek mieszkalny wielorodzinny

Budynek o powierzchni użytkowej 2500 m² i wskaźniku zapotrzebowania na energię 123 [kWh/(m² rok)], zaprojektowany i zbudowany według obowiązujących obecnie przepisów, będzie zużywał rocznie 307 097 kWh energii elektrycznej i gazu ziemnego, których koszt wyniesie 99,7 tys. zł na rok. Ten sam budynek wzniesiony z uwzględnieniem przyszłych wymagań będzie zużywał rocznie 180 763 kWh energii elektrycznej i gazu ziemnego, których koszt wyniesie 56,2 tys. zł. Czyli oszczędności wyniosą 43,5 tys. zł rocznie przy dodatkowych nakładach inwestycyjnych na poziomie 165 tys. zł.

7.4. Aneks 4. Tabele wyników ankietyzacji

Część pierwsza (na podstawie wniosku o udzielenie informacji publicznej)

Frekwencja							
Województwo	Gminy uczestniczące w badaniu	Liczba gmin ogółem	Odpowiedzi ogółem	Odpowiedź pełna	Odmowa odpowiedzi	Odpowiedź częściowa	Brak odpowiedzi
Dolnośląskie	37,87%	169	64	44	0	20	105
Kujawsko-Pomorskie	33,33%	144	48	28	0	20	96
Lubelskie	24,88%	213	53	34	1	18	160
Lubuskie	43,37%	83	36	21	1	14	47
Łódzkie	28,25%	177	50	39	3	8	127
Małopolskie	39,56%	182	72	45	0	27	110
Mazowieckie	29,94%	314	94	63	2	29	220
Opolskie	42,25%	71	30	16	0	14	41
Podkarpackie	25,00%	160	40	25	0	15	120
Podlaskie	38,14%	118	45	32	0	13	73
Pomorskie	42,28%	123	52	33	0	19	71
Śląskie	52,69%	167	88	60	1	27	79
Świętokrzyskie	29,41%	102	30	15	0	15	72
Warmińsko-Mazurskie	32,76%	116	38	22	1	15	78
Wielkopolskie	37,61%	226	85	55	1	29	141
Zachodniopomorskie	35,96%	114	41	18	0	23	73
KRAJ	34,93%	2479	866	550	10	306	1613

1.1 Czy problem ubóstwa energetycznego mieszkańców został zdiagnozowany na terenie JST?				
Województwo	Tak	Nie	Brak danych	% tak
Dolnośląskie	3	47	14	4,69%
Kujawsko-Pomorskie	5	36	7	10,42%
Lubelskie	3	42	8	5,66%
Lubuskie	4	30	2	11,11%
Łódzkie	4	38	8	8,00%
Małopolskie	3	54	15	4,17%
Mazowieckie	6	70	18	6,38%
Opolskie	6	20	4	20,00%
Podkarpackie	2	34	4	5,00%
Podlaskie	4	38	3	8,89%
Pomorskie	5	40	7	9,62%
Śląskie	13	58	17	14,77%
Świętokrzyskie	3	23	4	10,00%
Warmińsko-Mazurskie	6	25	7	15,79%
Wielkopolskie	9	61	15	10,59%
Zachodniopomorskie	4	31	6	9,76%
KRAJ	80	647	139	9,24%

1.2 Jeśli tak, to na podstawie jakich danych został oszacowany i jaki jest jego zasięg?

Województwo	Odpowiedzi	Dodatek mieszk./ energet.	OPS	Wywiad środowiskowy	Inne
Dolnośląskie	4	25%	25%	75%	0%
Kujawsko-Pomorskie	5	40%	40%	20%	0%
Lubelskie	7	14%	43%	29%	29%
Lubuskie	4	50%	50%	0%	0%
Łódzkie	4	75%	50%	0%	0%
Małopolskie	3	33%	33%	0%	33%
Mazowieckie	7	71%	29%	14%	0%
Opolskie	5	0%	60%	20%	40%
Podkarpackie	2	50%	50%	0%	0%
Podlaskie	3	33%	67%	0%	0%
Pomorskie	6	50%	33%	0%	33%
Śląskie	15	40%	47%	7%	20%
Świętokrzyskie	3	33%	67%	0%	0%
Warmińsko-Mazurskie	7	71%	14%	0%	29%
Wielkopolskie	9	22%	78%	11%	0%
Zachodniopomorskie	6	33%	67%	17%	17%
KRAJ	90	40%	47%	12%	14%

1.3 Jeśli tak, to z jakich form wsparcia ze strony instytucji publicznych i niepublicznych mogą korzystać osoby ubogie energetycznie na terenie JST?

Województwo	Odpowiedzi	Dodatki mieszkaniowe/ energetyczne	Zasiłki/pomoc społeczna	Dopłaty
Dolnośląskie	10	40%	60%	10%
Kujawsko-Pomorskie	11	64%	36%	27%
Lubelskie	13	85%	38%	0%
Lubuskie	6	83%	33%	17%
Łódzkie	7	86%	43%	14%
Małopolskie	5	60%	80%	0%
Mazowieckie	18	61%	72%	6%
Opolskie	6	33%	50%	33%
Podkarpackie	7	29%	71%	14%
Podlaskie	8	63%	50%	0%
Pomorskie	10	70%	80%	10%
Śląskie	22	73%	55%	5%
Świętokrzyskie	7	71%	29%	14%
Warmińsko-Mazurskie	8	75%	38%	0%
Wielkopolskie	21	71%	48%	10%
Zachodniopomorskie	10	70%	70%	0%
KRAJ	169	66%	54%	9%

1.4 Ile/jaki procent gospodarstw domowych na terenie JST mógłby zostać zakwalifikowany do grupy zagrożonej ubóstwem energetycznym, gdyby zastosowano ww. definicję ubóstwa energetycznego (czyli ponad 20% wydatków ponoszonych na cele energetyczne, w stosunku do wszystkich wydatków ponoszonych przez gospodarstwo domowe)?

Województwo	Średnia wartość
Dolnośląskie	27,61%
Kujawsko-Pomorskie	11,96%
Lubelskie	16,35%
Lubuskie	14,38%
Łódzkie	16,60%
Małopolskie	23,17%
Mazowieckie	17,09%
Opolskie	20,74%
Podkarpackie	19,50%
Podlaskie	10,12%
Pomorskie	31,97%
Śląskie	9,73%
Świętokrzyskie	29,50%
Warmińsko-Mazurskie	24,40%
Wielkopolskie	24,56%
Zachodniopomorskie	17,15%
KRAJ	19,52%

1.5 Jaki procent mieszkańców gminy korzysta z pomocy społecznej, w tym z dodatku energetycznego dla odbiorcy wrażliwego?

- Jakie grupy osób (potencjalnie lub realnie) korzystają z tego rodzaju pomocy?
 - Jakiego rodzaju jest to pomoc (pieniądze, upusty, karta *pre-paid*, pomoc rzeczowa, informacje/doradztwo)?
- Uzyskano odpowiedzi w formie opisowej, niemożliwe do skategoryzowania.

Województwo	Odpowiedzi	Średni procent
Dolnośląskie	50	7,46%
Kujawsko-Pomorskie	39	8,68%
Lubelskie	46	5,92%
Lubuskie	32	5,65%
Łódzkie	39	7,58%
Małopolskie	48	5,38%
Mazowieckie	68	6,52%
Opolskie	26	6,51%
Podkarpackie	35	8,75%
Podlaskie	38	7,70%
Pomorskie	42	8,07%
Śląskie	69	5,06%
Świętokrzyskie	23	8,09%
Warmińsko-Mazurskie	26	11,03%
Wielkopolskie	66	6,14%
Zachodniopomorskie	32	7,51%
KRAJ	679	6,98%

1.6 W jakim typie zabudowy mieszkają osoby otrzymujące ww. zasiłki? Proszę podać w jaki sposób rozkłada się zamieszkiwanie osób otrzymujących zasiłki w podziale na poniższe kategorie zabudowy: budynki komunalne [1], budynki socjalne [2], budynki wielorodzinne inne niż dwie powyższe kategorie [3], domy jednorodzinne [4], jaki jest stan techniczny tych budynków w sensie własności termizacyjnych? [5] Uzyskano odpowiedzi w formie opisowej, niemożliwe do skategoryzowania; podajemy niżej jedynie liczbę tych odpowiedzi.

Województwo	Odpowiedzi
Dolnośląskie	36
Kujawsko-Pomorskie	26
Lubelskie	40
Lubuskie	21
Łódzkie	25
Małopolskie	33
Mazowieckie	48
Opolskie	18
Podkarpackie	25
Podlaskie	29
Pomorskie	25
Śląskie	52
Świętokrzyskie	21
Warmińsko-Mazurskie	19
Wielkopolskie	41
Zachodniopomorskie	21
KRAJ	480

1.7 Czy prowadzone są inne działania mające na celu redukcję ubóstwa energetycznego, np.
 – doradztwo w zakresie oszczędzania energii,
 – termomodernizacja budynków komunalnych?

Województwo	Odpowiedzi	%Tak	Termo-modernizacja	Doradztwo	Inne
Dolnośląskie	47	47%	15	5	4
Kujawsko-Pomorskie	42	45%	16	4	1
Lubelskie	44	41%	13	7	1
Lubuskie	32	44%	10	3	2
Łódzkie	39	44%	14	6	2
Małopolskie	57	53%	21	10	3
Mazowieckie	72	39%	19	6	6
Opolskie	26	38%	4	6	0
Podkarpackie	35	57%	15	7	2
Podlaskie	39	49%	12	5	4
Pomorskie	43	58%	16	5	7
Śląskie	70	59%	35	12	2
Świętokrzyskie	24	42%	8	3	1
Warmińsko-Mazurskie	27	56%	8	6	4
Wielkopolskie	72	36%	21	10	0
Zachodniopomorskie	31	58%	12	6	1
KRAJ	700	47%	239	101	40

1.8 Jaka była skala finansowa przedsięwzięć wspomagających mieszkańców w zakresie redukcji ubóstwa energetycznego i poprawy jakości życia w aspekcie ogrzewania (np. w mln zł/rok lub w minionych 5 / 10 latach łącznie)?
 Uzyskano odpowiedzi w formie opisowej, niemożliwe do skategoryzowania; podajemy niżej jedynie liczbę tych odpowiedzi.

Województwo	Odpowiedzi
Dolnośląskie	19
Kujawsko-Pomorskie	20
Lubelskie	11
Lubuskie	15
Łódzkie	12
Małopolskie	23
Mazowieckie	23
Opolskie	9
Podkarpackie	12
Podlaskie	8
Pomorskie	12
Śląskie	37
Świętokrzyskie	9
Warmińsko-Mazurskie	11
Wielkopolskie	31
Zachodniopomorskie	16
KRAJ	268

1.9 Czy w ostatnich 10 latach JST realizowała wzorcowe inwestycje z zakresu efektywności energetycznej np. wymianę sprzętu lub oświetlenia na energooszczędne i równocześnie wspomagała mieszkańców w zakresie termomodernizacji budynków lub modernizacji systemów ogrzewania, w celu bardziej racjonalnego korzystania z energii i obniżenia płaconych rachunków?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	45	49%
Kujawsko-Pomorskie	40	55%
Lubelskie	45	36%
Lubuskie	32	63%
Łódzkie	39	54%
Małopolskie	54	56%
Mazowieckie	70	41%
Opolskie	27	52%
Podkarpackie	31	45%
Podlaskie	39	54%
Pomorskie	41	56%
Śląskie	74	73%
Świętokrzyskie	23	43%
Warmińsko-Mazurskie	26	73%
Wielkopolskie	68	43%
Zachodniopomorskie	34	65%
KRAJ	688	53%

1.10 Czy JST posiada aktualne założenia do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe, plan gospodarki niskoemisyjnej lub plan na rzecz zrównoważonej energii?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	45	31%
Kujawsko-Pomorskie	41	37%
Lubelskie	46	26%
Lubuskie	34	29%
Łódzkie	39	15%
Małopolskie	57	40%
Mazowieckie	71	49%
Opolskie	27	41%
Podkarpackie	33	30%
Podlaskie	40	18%
Pomorskie	42	40%
Śląskie	73	41%
Świętokrzyskie	24	0%
Warmińsko-Mazurskie	26	42%
Wielkopolskie	70	30%
Zachodniopomorskie	33	27%
KRAJ	701	33%

1.11 Jeśli w dokumentach wymienionych w p. 1.10 zaplanowano działania w zakresie ograniczenia ubóstwa energetycznego, to proszę podać jakie oraz które z zaproponowanych działań zrealizowano lub wpisano do wieloletniego planu inwestycyjnego gminy?

Uzyskano odpowiedzi w formie opisowej, niemożliwe do skategoryzowania; podajemy niżej jedynie liczbę tych odpowiedzi.

Województwo	Odpowiedzi
Dolnośląskie	6
Kujawsko-Pomorskie	3
Lubelskie	2
Lubuskie	2
Łódzkie	0
Małopolskie	7
Mazowieckie	10
Opolskie	2
Podkarpackie	2
Podlaskie	3
Pomorskie	4
Śląskie	7
Świętokrzyskie	2
Warmińsko-Mazurskie	2
Wielkopolskie	6
Zachodniopomorskie	2
KRAJ	60

1.12 Czy na terenie JST prowadzone były lub są działania adaptacyjne do zmian klimatu?	
Województwo	Odpowiedzi / TAK
Dolnośląskie	47 / 5
Kujawsko-Pomorskie	40 / 3
Lubelskie	45 / 4
Lubuskie	32 / 1
Łódzkie	33 / 3
Małopolskie	47 / 3
Mazowieckie	70 / 4
Opolskie	26 / 4
Podkarpackie	30 / 3
Podlaskie	38 / 4
Pomorskie	40 / 5
Śląskie	67 / 12
Świętokrzyskie	23 / 1
Warmińsko-Mazurskie	25 / 1
Wielkopolskie	68 / 7
Zachodniopomorskie	27 / 5
KRAJ	658 / 65

Część druga (na podstawie zapytania ankietowego)

2.1 Jakie problemy utrudniają zdiagnozowanie skali zjawiska ubóstwa energetycznego w gminie?

Województwo	Odpowiedzi	Braki finansowe i kadrowe	Brak dostępu do danych	Brak odpowiednich narzędzi	Brak aktywności społecznej	Inne
Dolnośląskie	16	38%	31%	19%	0%	19%
Kujawsko-Pomorskie	18	67%	22%	6%	22%	0%
Lubelskie	21	67%	14%	29%	14%	0%
Lubuskie	9	22%	33%	22%	0%	22%
Łódzkie	15	47%	53%	13%	0%	0%
Małopolskie	19	63%	16%	32%	5%	0%
Mazowieckie	26	38%	35%	15%	15%	4%
Opolskie	6	50%	50%	0%	17%	0%
Podkarpackie	13	23%	31%	23%	8%	15%
Podlaskie	23	30%	30%	4%	30%	9%
Pomorskie	21	38%	24%	19%	14%	14%
Śląskie	32	44%	41%	13%	19%	6%
Świętokrzyskie	15	27%	33%	20%	20%	7%
Warmińsko-Mazurskie	14	64%	14%	14%	14%	7%
Wielkopolskie	34	44%	29%	21%	15%	12%
Zachodniopomorskie	15	53%	27%	13%	13%	7%
KRAJ	297	45%	30%	17%	14%	7%

2.2 Jakiego typu rozwiązania JST rekomendowałyby jako dodatkowe lub skuteczniejsze od istniejących narzędzi pomocy w rozwiązywaniu problemu ubóstwa energetycznego? (np. fundusz odnawialny, dotacje, umorzenia zobowiązań itp.)

Województwo	Odpowiedzi	Fundusz	Dotacje	Umorzenia	Doradztwo	Dodatek energ.	Obniżka cen energii
Dolnośląskie	22	4	13	7	1	2	0
Kujawsko-Pomorskie	24	4	12	5	0	4	0
Lubelskie	30	8	24	6	0	0	0
Lubuskie	12	3	5	1	0	2	1
Łódzkie	14	1	12	2	0	0	0
Małopolskie	31	5	17	8	1	0	2
Mazowieckie	29	1	17	5	0	3	0
Opolskie	10	1	4	2	0	0	1
Podkarpackie	18	2	14	9	0	0	0
Podlaskie	28	2	13	12	1	1	0
Pomorskie	32	8	17	6	3	2	0
Śląskie	37	3	25	13	1	4	0
Świętokrzyskie	18	3	13	6	0	1	0
Warmińsko-Mazurskie	18	2	12	2	0	1	0
Wielkopolskie	37	4	20	10	0	1	2
Zachodniopomorskie	22	1	16	9	0	2	0
KRAJ	382	52	234	103	7	23	6

2.3 Co jest potrzebne, aby takie działania można było wdrożyć (np. środki finansowe, nowe przepisy, szkolenie kadry)?

Województwo	Odpowiedzi	Finanse	Zmiana prawa	Kadra
Dolnośląskie	24	12	4	2
Kujawsko-Pomorskie	22	10	3	1
Lubelskie	27	15	4	4
Lubuskie	12	5	2	0
Łódzkie	16	9	3	0
Małopolskie	28	14	4	1
Mazowieckie	34	12	5	2
Opolskie	9	2	1	0
Podkarpackie	17	8	1	0
Podlaskie	22	9	2	0
Pomorskie	33	9	8	3
Śląskie	33	10	4	3
Świętokrzyskie	18	10	2	2
Warmińsko-Mazurskie	17	8	2	2
Wielkopolskie	37	14	5	3
Zachodniopomorskie	20	12	2	1
KRAJ	369	159	52	24

2.4 W jaki sposób JST identyfikuje cele i dociera z pomocą do osób zagrożonych ubóstwem energetycznym? Kogo JST angażuje w ten proces?

Województwo	Odpowiedzi	Pomoc społeczna (ogólnie)	Wywiady	Dotatki energ.	Złożone wnioski (ogólnie)	Inne
Dolnośląskie	12	6	2	3	0	2
Kujawsko-Pomorskie	15	2	2	7	3	2
Lubelskie	10	1	4	3	2	1
Lubuskie	6	0	0	2	2	2
Łódzkie	9	2	0	5	0	2
Małopolskie	15	4	4	5	3	1
Mazowieckie	18	6	2	5	2	4
Opolskie	5	1	1	0	2	1
Podkarpackie	8	2	2	3	1	0
Podlaskie	12	3	5	2	1	2
Pomorskie	17	6	2	5	1	3
Śląskie	15	4	3	2	1	6
Świętokrzyskie	6	1	1	1	1	2
Warmińsko-Mazurskie	9	3	1	2	0	3
Wielkopolskie	24	11	3	6	3	6
Zachodniopomorskie	12	7	2	1	0	3
KRAJ	193	59	34	52	22	40

2.5 Jakie, zdaniem JST, realne zapisy w zakresie pomocy osobom zagrożonym ubóstwem energetycznym powinny znaleźć odzwierciedlenie w ustawie o efektywności energetycznej oraz w systemie białych certyfikatów, zgodnie z Dyrektywą UE w sprawie efektywności energetycznej, która powinna zostać implementowana do polskiego prawa do 5 czerwca 2014 roku?
 Uzyskano odpowiedzi w formie opisowej, niemożliwe do skategoryzowania; podajemy niżej jedynie liczbę tych odpowiedzi.

Województwo	Odpowiedzi
Dolnośląskie	12
Kujawsko-Pomorskie	13
Lubelskie	16
Lubuskie	5
Łódzkie	6
Małopolskie	12
Mazowieckie	13
Opolskie	6
Podkarpackie	12
Podlaskie	16
Pomorskie	17
Śląskie	14
Świętokrzyskie	6
Warmińsko-Mazurskie	7
Wielkopolskie	22
Zachodniopomorskie	12
KRAJ	189

2.6 Czy zdaniem JST rozwiązywanie problemów związanych z ubóstwem energetycznym można realizować we współpracy z innymi gminami, na poziomie powiatowym, wojewódzkim i krajowym?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	14	64%
Kujawsko-Pomorskie	16	81%
Lubelskie	26	73%
Lubuskie	8	100%
Łódzkie	13	69%
Małopolskie	25	72%
Mazowieckie	25	72%
Opolskie	9	67%
Podkarpackie	13	69%
Podlaskie	18	61%
Pomorskie	23	70%
Śląskie	30	77%
Świętokrzyskie	9	100%
Warmińsko-Mazurskie	13	85%
Wielkopolskie	30	63%
Zachodniopomorskie	17	76%
KRAJ	289	73%

2.7 Czy JST już takie działania realizowała?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	25	4,0%
Kujawsko-Pomorskie	22	9,1%
Lubelskie	33	9,1%
Lubuskie	13	0,0%
Łódzkie	17	0,0%
Małopolskie	36	5,6%
Mazowieckie	34	14,7%
Opolskie	13	23,1%
Podkarpackie	19	10,5%
Podlaskie	30	16,7%
Pomorskie	33	21,2%
Śląskie	36	16,7%
Świętokrzyskie	18	0,0%
Warmińsko-Mazurskie	16	12,5%
Wielkopolskie	46	2,2%
Zachodniopomorskie	22	0,0%
KRAJ	413	9,4%

2.8 Czy w realizację inwestycji adresowanych do gospodarstw ubogich energetycznie powinny być zaangażowane na terenie gminy przedsiębiorstwa energetyczne, dystrybutorzy i dostawcy energii oraz przedsiębiorstwa świadczące usługi w zakresie efektu energetycznego (czyli firmy typu ESCO)?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	17	65%
Kujawsko-Pomorskie	21	76%
Lubelskie	22	77%
Lubuskie	8	88%
Łódzkie	11	100%
Małopolskie	19	95%
Mazowieckie	25	76%
Opolskie	6	67%
Podkarpackie	12	92%
Podlaskie	20	70%
Pomorskie	24	71%
Śląskie	24	75%
Świętokrzyskie	13	62%
Warmińsko-Mazurskie	15	100%
Wielkopolskie	30	90%
Zachodniopomorskie	10	90%
KRAJ	277	80%

2.9 Czy JST byłaby zainteresowana współpracą z takimi podmiotami w przyszłości?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	21	81%
Kujawsko-Pomorskie	22	68%
Lubelskie	26	85%
Lubuskie	10	90%
Łódzkie	16	88%
Małopolskie	28	57%
Mazowieckie	34	65%
Opolskie	9	78%
Podkarpackie	15	47%
Podlaskie	24	50%
Pomorskie	29	79%
Śląskie	29	90%
Świętokrzyskie	15	67%
Warmińsko-Mazurskie	16	88%
Wielkopolskie	32	84%
Zachodniopomorskie	20	85%
KRAJ	346	75%

2.10 Jakiego rodzaju instrumenty finansowe, legislacyjne i inne powinny zdaniem JST wspierać samorządy w celu realizacji działań z zakresu pomocy osobom zagrożonym ubóstwem energetycznym?

Województwo	Odpowiedzi	Środki finansowe	Legislacja	Regulacje dot. dodatków energ.	Kampanie informacyjne itp.	Inne
Dolnośląskie	18	14	6	0	0	1
Kujawsko-Pomorskie	23	20	3	3	1	1
Lubelskie	23	21	5	1	0	3
Lubuskie	10	7	3	3	0	0
Łódzkie	14	13	2	1	1	0
Małopolskie	22	17	4	2	1	0
Mazowieckie	25	18	5	1	1	6
Opolskie	8	7	1	0	0	1
Podkarpackie	17	12	4	4	0	1
Podlaskie	25	19	2	2	0	5
Pomorskie	21	16	2	3	0	3
Śląskie	30	22	7	2	2	5
Świętokrzyskie	15	12	4	0	1	0
Warmińsko-Mazurskie	14	12	2	1	1	1
Wielkopolskie	27	21	5	2	2	4
Zachodniopomorskie	20	19	8	1	2	0
KRAJ	312	250	63	26	12	31

2.11 Czy JST dysponuje swoim/międzygminnym systemem transportu publicznego w skali lokalnej?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	27	33%
Kujawsko-Pomorskie	28	11%
Lubelskie	36	11%
Lubuskie	14	14%
Łódzkie	22	32%
Małopolskie	38	32%
Mazowieckie	46	24%
Opolskie	14	7%
Podkarpackie	21	29%
Podlaskie	32	22%
Pomorskie	37	22%
Śląskie	40	33%
Świętokrzyskie	21	10%
Warmińsko-Mazurskie	20	5%
Wielkopolskie	55	18%
Zachodniopomorskie	25	24%
KRAJ	476	21%

2.12 Czy w tym systemie gminnym istnieją preferencje dla osób ubogich?

Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	13	31%
Kujawsko-Pomorskie	17	24%
Lubelskie	17	18%
Lubuskie	9	44%
Łódzkie	12	25%
Małopolskie	26	23%
Mazowieckie	27	22%
Opolskie	10	20%
Podkarpackie	16	44%
Podlaskie	19	47%
Pomorskie	21	43%
Śląskie	22	9%
Świętokrzyskie	8	0%
Warmińsko-Mazurskie	10	20%
Wielkopolskie	31	26%
Zachodniopomorskie	12	33%
KRAJ	270	27%

2.13 Czy barierą dla rozwoju sprawnej komunikacji publicznej w gminie stanowią ceny paliw?		
Województwo	Odpowiedzi	% Tak
Dolnośląskie	18	61%
Kujawsko-Pomorskie	20	40%
Lubelskie	28	64%
Lubuskie	12	33%
Łódzkie	15	53%
Małopolskie	29	72%
Mazowieckie	29	31%
Opolskie	8	25%
Podkarpackie	19	63%
Podlaskie	25	68%
Pomorskie	29	72%
Śląskie	33	70%
Świętokrzyskie	16	63%
Warmińsko-Mazurskie	15	67%
Wielkopolskie	36	44%
Zachodniopomorskie	18	50%
KRAJ	350	57%

Wykaz ważniejszych publikacji i opracowań przygotowanych przez Instytut na rzecz Ekorozwoju od 2009 r.

- 2°C – granica nie do przekroczenia. Tłumaczenie, Warszawa 2009.
- Alternatywna Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku. Raport techniczno-metodologiczny. Warszawa 2009.
- Alternatywna Polityka Energetyczna Polski do 2030 roku. Raport dla osób podejmujących decyzje. Warszawa 2009.
- Barometr zrównoważonego rozwoju 2008/2009. Warszawa 2009.
- Energetyka jądrowa – przebieg debaty w Niemczech. Warszawa 2009.
- Energia – konieczność ale i odpowiedzialność. Broszura dla społeczeństwa. Warszawa 2009.
- Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów otwartych? Warszawa 2009.
- Jak zapewnić rozwój zrównoważony terenów zurbanizowanych? Metropolie. Warszawa 2009.
- Jaki transport w zrównoważonym rozwoju? Warszawa 2009.
- Klimat a gospodarowanie wodami. Warszawa 2009.
- Klimat a turystyka. Warszawa 2009.
- Małe ABC... Ochrony klimatu. Warszawa, trzy wydania: 2007, 2008 i 2009.
- Polityka klimatyczna Polski – wyzwaniem XXI wieku. Wspólnie z Polskim Klubem Ekologicznym. Warszawa 2009.
- Drugie spotkanie na temat energetyki jądrowej (kraje skandynawskie). Warszawa 2010.
- Energetyka rozproszona jako odpowiedź na potrzeby rynku (prosumenta) i pakietu energetyczno-klimatycznego. Warszawa 2010.
- Kompleksowa ewaluacja programu ekokonwersji w Polsce. Wspólnie z firmą Ernst & Young. Warszawa 2010.
- Natura 2000. ABC dla turystyki. Warszawa 2010
- Prognozy oddziaływania na środowisko projektu Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030. Wspólnie z firmą WS Atkins. Warszawa 2010.
- Energetyka rozproszona. Od dominacji energetyki w gospodarce do zrównoważonego rozwoju, od paliw kopalnych do energetyki odnawialnej i efektywności energetycznej. Wspólnie z Polskim Klubem Ekologicznym Okręg Mazowiecki. Warszawa 2011.
- Komplet 11 broszur dotyczących: małej biogazowni rolniczej, domu pasywnego, energetyki rozproszonej, energii w gospodarstwie rolnym, energii w obiekcie turystycznym, energooszczędnego domu i mieszkania, inteligentnych systemów zarządzania użytkowaniem energii, samochodu elektrycznego, urządzeń konsumujących energię, zielonej energii i zrównoważonego miasta – zrównoważonej energii. Warszawa 2011.
- Barometr zrównoważonego rozwoju 2010-2011. Warszawa 2012.
- Instrumenty realizacji Alternatywnej polityki energetycznej Polski do roku 2030 (wybrane zagadnienia). Warszawa, 2012.
- Świadomość ekologiczna turystów. Warszawa 2012.
- Trzecie spotkanie na temat energetyki jądrowej: Francja, Niemcy, Japonia po Fukushima. Warszawa 2012.
- Raport o stanie przygotowań lokalnych do zmian klimatu. Raport otwarcia. Warszawa. 2012.
- Węgiel brunatny – paliwo bez przyszłości. Warszawa 2012.
- Rozdroża polskiej energetyki. Poradnik dla parlamentarzystów. Warszawa 2012.
- O energetyce przyjaznej środowisku prawie wszystko. Mały leksykon dla dziennikarzy. Wersja elektroniczna. Warszawa 2012.
- Efektywność zużycia energii - między deklaracjami, stanem obecnym a przyszłością. Warszawa 2012.
- Komplet 5 broszur: Raport oceny śladu węglowego powiatu: poddębickiego, starogardziego, kwidzińskiego, miasta Jaworzno i Płock w latach 2005 i 2010. Warszawa 2013.
- Ubóstwo energetyczne a efektywność energetyczna - analiza problemu i rekomendacje. Warszawa 2013.
- Analiza zagrożeń carbon leakage w kontekście możliwości wywołania go przez Narodowy Program Rozwoju Gospodarki Niskoemisyjnej. Opracowanie na zlecenie Ministerstwa Gospodarki. Wspólnie z Instytutem Badań Strukturalnych. Warszawa 2012.
- Polska 2050 – na węglowych rozstajach. Wspólnie z Instytutem Badań Strukturalnych i Europejską Fundacją Klimatyczną. Zeszyt nr 1 w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050”. Warszawa 2012
- Między Północą a Południem. Wspólnie z Instytutem Badań Strukturalnych i Europejską Fundacją Klimatyczną. Zeszyt nr 2 w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050”. Warszawa 2012
- Rola (eko) innowacji w niskoemisyjnej transformacji. Wspólnie z Instytutem Badań Strukturalnych i Europejską Fundacją Klimatyczną. Zeszyt nr 3 w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050”. Warszawa 2012.
- Klimat dla innowacji, innowacje dla klimatu. Wspólnie z Instytutem Badań Strukturalnych i Europejską Fundacją Klimatyczną. Zeszyt nr 4 w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050”. Warszawa 2013
- 2050.pl. Podróż do niskoemisyjnej przyszłości. Wspólnie z Instytutem Badań Strukturalnych i Europejską Fundacją Klimatyczną. Raport końcowy w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050”. Warszawa 2013
- Zmierzch węgla kamiennego. Warszawa 2013
- Biogazownia – przemyślany wybór. Co powinny wiedzieć władze samorządowe? Warszawa 2013
- W kierunku niskoemisyjnej transformacji rynku pracy. Wspólnie z Warszawskim Instytutem Studiów Ekonomicznych i Europejską Fundacją Klimatyczną, Zeszyt nr 6, w ramach projektu „Niskoemisyjna Polska 2050”. Warszawa 2014
- Przez ekologię do wolności. Ruch ekologiczny a 25 lat przemian. Wspólnie z Ministerstwem Środowiska. Warszawa 2014
- Seria 7 broszur „Przyroda – Obywatele – Rozwój”. Warszawa 2015

**Instytut
na rzecz Ekorozwoju**

ul. Nabelaka 15 lok. 1,
00-743 Warszawa
tel. 22 851-04-02, -03, -04,
faks 22 851-04-00
e-mail: ine@ine-isd.org.pl,
<http://www.ine-isd.org.pl>